

IV

Przejawy Działalności Towarzystwa Podane Chronologicznie: Zjazdy, Sympozja, Kongresy.

Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie zostało założone przez elitę naukowców polskich na wzór Polskiej Akademii Nauk (zlikwidowanej przez reżym komunistyczny w Kraju w 1951 roku) prawie pod każdym względem. Statut Towarzystwa, wzorowany na Polskiej Akademii Umiejętności, został przyjęty na pierwszym zebraniu w dniu 29 stycznia 1950 roku. Była statutowo ograniczona, stosunkowo mała, ilość członków (90), co miało decydować o jakości dorobku naukowego kandydatów wybieranych do Towarzystwa, mającego reprezentować niezależną naukę polską na obczyźnie, gdyż Kraj był zniewolony przez sowiecki reżym komunistyczny pod każdym względem. Członkowie Towarzystwa byli nie tylko z Wielkiej Brytanii i Zachodniej Europy, ale z całego świata. Była to więc Polska Instytucja Naukowa o zasięgu światowym. Organem Towarzystwa jest 'Rocznik', którego pierwszy numer ukazał się w 1951 roku pod redakcją prof. Tadeusza Sulimirskiego. On wprowadził prawną strukturę wydawnictwa, która się utrzymała dotychczas, a mianowicie:

- a. sprawozdania ustępującego zarządu (wybieranego na jeden rok) i wybór nowego;
- b. lista członków Towarzystwa i wybór nowych;
- c. nekrologi zmarłych ostatnio członków;
- d. referaty wygłoszone na sesjach naukowych Towarzystwa;
- e. sprawozdania z działalności polskich instytucji i organizacji naukowych na świecie.

Były dwa Wydziały: Humanistyczny i Przyrodniczy i oba tworzyły wydziałowe Komisje Naukowe, które podejmowały prace w specjalnych dziedzinach badawczych.

Już w chwili powstania Towarzystwa Wydział Humanistyczny utworzył Komisję Historyczno-Filologiczną, której Przewodniczącym został prof. Stanisław Stroński, a Sekretarzem prof. Tadeusz Sulimirski. Współpracownikami tej Komisji – oprócz członków Towarzystwa – było początkowo 27 osób.

Wydział Przyrodniczy, gdzie Przewodniczącym był prof. Zygmunt Klemensiewicz, a Sekretarzem prof. Zbigniew Leliwa, utworzył dwie komisje: Biologiczną i Fizyczną, gdzie współpracownikami było początkowo (oprócz członków Towarzystwa): Komisja Biologiczna – 6 osób, Komisja Fizyczna – 2 osoby. Wielu z tych współpracowników

zostało w przyszłości, jak warunki pozwalały, wybranych na członków PTNO.

W Towarzystwie działał od chwili jego powstania Komitet Redakcyjny „Nauki Polskiej na Obczyźnie”. Komitet ten ukonstytuował się na zebraniu byłej Rady Naukowej, odbytym 4 maja 1949 roku pod przewodnictwem prof. Tadeusza Grodyńskiego. Redaktorem Naczelnym tego Komitetu był prof. Tadeusz Sulimirski i w skład jego wchodził m.in. prof. Kazimierz Rouppert i dr Mieczysław Giergielewicz.

W 1953 roku powstała na Wydziale Przyrodniczym Komisja Lekarska, której Przewodniczącym został prof. Alfred Laskiewicz, Sekretarzem dr Jerzy Kanarek. Komisja liczyła początkowo 17 członków, nie licząc biorących w niej udział członków Towarzystwa.

Zarząd Towarzystwa zwrócił się do Wydziału Humanistycznego w 1953 roku o zajęcie się sprawą należytego uczczenia przypadającej niedługo stuletniej rocznicy śmierci Adama Mickiewicza. PTNO winno działać tu w ścisłym kontakcie z ośrodkiem paryskim.

Na tym Walnym Zebraniu Towarzystwa w marcu 1953 roku Prezes prof. T. Brzeski wspominał o Dekrecie Prezydenta RP z dnia 15 grudnia 1952 roku, nadającym pełne prawa akademickie Polskiemu Uniwersytetowi na Obczyźnie. Wyraził on nadzieję, że między PTNO a PUNO będzie istniał związek, jaki istniał w Kraju pomiędzy uniwersytetami a towarzystwami naukowymi, który walnie przyczynił się do rozwoju życia naukowego. I taki braterski związek między PTNO, a PUNO istnieje do dnia dzisiejszego.

Na Walnym, Zebraniu Towarzystwa w dniu 24 września 1953 roku prof. S. Stroński zreferował sprawę procesu reżymowego przeciwko ks. biskupowi Kaczmarekowi i trzem księżom i ich zasądzeniu i postawił wniosek wysłania do przewodniczącego UNO w Nowym Jorku telegramu protestacyjnego podpisanego przez Towarzystwo wspólnie ze Związkiem Pisarzy Polskich na Obczyźnie i Zrzeszeniem Profesorów i Docentów Szkół Wyższych. Tekst proponowanego telegramu brzmiał „The under signed Polish Societies in London appeal to UNO to raise its voice and condemn the monstrous trial of bishop Kaczmarek and three priests stop. T. Brzeski chairman Polish Society of Arts and Sciences Abroad, S. Stroński chairman Union Polish Writers Abroad, A. Żółtowski chairman Association Polish Professors Abroad”. Wniosek uchwalono jednogłośnie.

Następne Zgromadzenie Walne odbyło się 25 marca 1954 roku w lokalu Polish Research Centre, 51 Eaton Place, SW1. Sprawozdanie Sekretarza Generalnego za czas od września do marca 1954 roku mówiło m.in. o tym, że w wykonaniu uchwały poprzedniego Zgromadzenia Walnego został wysłany telegram zaraz po zebraniu do UNO w sprawie biskupa

Kaczmarka, a w tydzień potem, po aresztowaniu ks. Prymasa Wyszyńskiego Towarzystwo wysłało drugi telegram protestacyjny do UNO. Oba telegramy wysłane były wspólnie z Polskim Towarzystwem Historycznym, Zrzeszeniem Profesorów i Docentów i ze Związkiem Pisarzy. Ze spraw organizacyjnych Towarzystwa zanotowano powstanie nowej Komisji, a mianowicie Komisji Etnograficznej przy Wydziale Humanistycznym, której Przewodniczącym została prof. Cezaria Jędrzejewiczowa.

Przyznana przez SPK kwota £170 została przekazana do dyspozycji Komitetu Księgi Pamiątkowej Mickiewicza, działającego pod przewodnictwem prof. S. Strońskiego.

Może warto tu jeszcze dodać, że na posiedzeniu PTNO odbytym dnia 25 marca 1954 roku przed Walnym Zebraniem Towarzystwa, omawiając sprawy bieżące, zatwierdzono w myśl wniosku Sekretarza prof. T. Sulimirskiego wydatek £3 na koszty przeprowadzki Sekretariatu z 9, Cadogan Gardens na 5, Princes Gardens, SW7. Obecnie (2008) to kosztowałyby z pewnością przeszło £100. Pomyślmy o inflacji od tamtego czasu!

Następne Walne Zebranie PTNO w siedzibie Towarzystwa na 51, Eaton Place, Prezes prof. T. Brzeski zwołał na dzień 24 marca 1955 roku. Otwierając Zgromadzenie Prezes stwierdził, że – mimo trudności finansowych – Towarzystwo przystąpiło do druku nowych wydawnictw poza Rocznikiem. Do druku oddany już został pierwszy zeszyt „Nauki Polskiej”, zaś w lecie ma być oddany do druku pierwszy tom wydawnictwa źródeł do historii Polski z angielskich archiwów. Prezes podkreślił, że wydawnictwa własne były podstawą działalności wszystkich Polskich Towarzystw Naukowych.

Sekretarz Generalny oznajmił, że Kompanie Wartownicze w Niemczech przyznały zasiłek £600 Towarzystwu, udzielony na druk Księgi Pamiątkowej Mickiewicza. Kwota ta już wpłynęła na konto PTNO i została oddana do dyspozycji Komitetu, w nieobecności przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego. Księga Pamiątkowa Mickiewicza, prof. S. Strońskiego, krótkie sprawozdanie z działalności tejże komisji przedstawił dr M. Giergielewicz. Prof. W. Folkierski uzupełnił je wiadomością o interwencji prof. Z. Zaleskiego w UNESCO w Paryżu w sprawie wydawnictwa przez UNESCO oficjalnej księgi ku czci Mickiewicza, której redakcja spoczywać będzie w rękach uczonych uzależnionych od reżymu warszawskiego. Miała ona na celu zwrócenie uwagi na możliwość zniekształcenia postaci Mickiewicza w tym wydawnictwie.

Prof. T. Sulimirski zaznaczył również, że normalna działalność Towarzystwa w roku sprawozdawczym była umożliwiona dzięki ofiarności

inż. Łukaczyńskiego ze Stanów Zjednoczonych, który w roku poprzednim przesłał Towarzystwu \$300 (przeszło £160). Umożliwiło to wydanie Rocznika, zaś jego datki dawniejsze pozwolą na druk zeszytu Nauki Polskiej. Inż. Łukaczyński zapowiedział już w liście przesłanie na wiosnę 1955 roku dalszych \$300; jak napisał, ma tyle ofiarować Towarzystwu, w miarę możliwości, każdego roku.

Stan finansowy Towarzystwa: po pokryciu kosztów druku Rocznika i Nauki Polskiej i wzięwszy pod uwagę zapowiedziany nowy przekaz inż. Łukaczyńskiego w wysokości \$300, Towarzystwo będzie miało do własnej dyspozycji na rok następny około £40.

Wiosenne Zgromadzenie Walne PTNO zostało zwołane na dzień 27 marca 1956 roku.

Na wstępie Prezes T. Brzeski, otwierając Walne Zgromadzenie, poświęcił wspomnienie pośmiertne zmarłym od ostatniego Walnego Zgromadzenia we wrześniu członkom Towarzystwa śp. prof. S. Strońskiemu i śp. prof. J. Łukasiewiczowi. Na skutek śmierci śp. prof. S. Strońskiego zawakowało stanowisko przewodniczącego Wydziału Humanistycznego. Na posiedzeniu dnia 7 grudnia wybrany przewodniczącym został prof. Adam Żółtowski, zastępcą prof. Władysław Wielhorski. Dla uczczenia pamięci śp. prof. S. Strońskiego był urządzony przez szereg Towarzystw i Zrzeszeń, z którymi śp. Zmarły był związany, specjalny wieczór poświęcony Jego pamięci. PTNO brało czynny udział w urządzeniu tego wieczoru. Zarząd postanowił, aby w okresie wiosennym 1956 roku urządzić specjalne naukowe posiedzenie, na którym omówiona będzie działalność naukowa śp. prof. Jana Łukasiewicza.

Sprawy finansowe PTNO nie przedstawiały się w tym okresie zbyt dobrze, a mianowicie: saldo w kasie i banku £614:6:7 plus należność z PUNO (dar inż. Łukaczyńskiego) - \$300 (około £100) i pożyczka udzielona w 1954 roku Polish Research Centre - £75. Razem - £789:6:7. Od tego odpadała suma w dyspozycji Komitetu Redakcyjnego Mickiewicza - £750. Czyli zostawało we własnym rozporządzeniu Towarzystwa - £39:6:7. Te niespełna £40, oczywiście, nie wystarczały na wydanie Rocznika. Około £27 odpadało na wydatki administracyjne, opłata sali wykładowej, itp. Więc Komisja Rewizyjna, świadoma o małych zapasach finansowych Towarzystwa, proponowała zwrócenie się do Polish Research Centre o najrychlejszy zwrot zaciągniętej 2 lata uprzednio (1954), pożyczki na £75.

Należy zauważyć, że PTNO było bardzo zaniepokojone progresywnym uzależnianiem naukowców polskich w Kraju od reżymu komunistycznego. Narzucona przez reżym likwidacja Polskiej Akademii Umiejętności w 1951 roku i zastąpienie jej przez utworzenie zależnej od

reżymu PRL Polskiej Akademii Nauk było dla wolnych naukowców Polskich na Obczyźnie bardzo niepokojące. Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie miało szczególny ciężar naukowy jako prawie jedyna reprezentacja, nieskrępowana żadną polityczną teorią, wolnej nauki i warsztatu pracy badawczej polskiej. Rozumiejąc tę swoją odpowiedzialną rolę PTNO w specjalnej odezwie do naukowego świata Zachodniego dało wyraz prawdzie, że likwidacja PAU a także Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oznacza zburzenie samodzielnej organizacji naukowej w Polsce, opartej na duchu i tradycji naukowej oraz przykucie nauki polskiej do nauki rosyjskiej i do dyktowanej z Moskwy doktryny materializmu dialektycznego.

Ukazał się swego czasu (Dziennik Polski Nr 171/2946, Kraków 19/20 lipca 1953 roku, str. 1) wywiad z prezesem PAN prof. J. Dembowskiem na temat pobytu delegacji uczonych polskich w ZSSR. Cytuję: „Nasz pobyt w Związku Radzieckim, osobisty kontakt z uczonymi tej miary co uczeni radzieccy, poznanie ich ogromnego dorobku, przodujących metod ich pracy, metod popularyzacji nauki czy szkolenia młodych kadr naukowych... wszystko to będzie miało wielki wpływ na dalszy rozwój działalności Polskiej Akademii Nauk. Zamierzamy wszechstronnie wykorzystać na naszym gruncie doświadczenia uczonych radzieckich, zwłaszcza jeżeli chodzi o planowanie nauki i kształcenie nowych kadr. Będziemy się też starali jeszcze bardziej zacieśnić kontakty między uczonymi naszych krajów”. Nic więc dziwnego, że od czasu do czasu były interwencje PTNO w UNESCO w Paryżu, żeby zwrócić uwagę uczonych świata na ten problem.

Wyłonił się również niebawem problem Biblioteki Polskiej w Paryżu. Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa 27 marca 1956 roku, Sekretarz Generalny, prof. T. Sulimirski, oznajmił, że Prezes i Wiceprezesi PTNO tworzyli prezydium Komitetu Opieki nad Biblioteką Polską w Paryżu. Biblioteka była przedmiotem procesu między władzami reżymowymi PRL-u, występującymi w imieniu Akademii Nauk, oraz Towarzystwem Historyczno-Literackim, dawnym właścicielem i ofiarodawcą – pod pewnymi warunkami – Biblioteki. Sąd francuski pierwszej instancji nie uznał identyczności obecnego Towarzystwa Historyczno-Literackiego z Towarzystwem o tej samej nazwie, które darowało Bibliotekę Polskiej Akademii Umiejętności. Wobec istnienia precedensów, w których identyczność obu Towarzystw została uznana przez Conseil d'Etat, sprawa mogła być jeszcze w wyższej instancji sądowej uznana pozytywnie. Ale załatwienie definitywne mogło przeciągnąć się jeszcze na kilka lat, tj. stan obecny jeszcze mógł potrwać.

Prof. Sulimirski zaznaczył również na powyższym Walnym Zgromadzeniu, że sprzedaż pierwszego zeszytu Nauki Polskiej szedł opornie. Zarząd, po rozważeniu całej sprawy wydawnictw, postanowił oddać ich sprzedaż księgarni kombatanckiej, tj. p. B. Świdierskiemu. Wziął on wszystkie wydawnictwa PTNO na skład za rabatem 50% pod warunkiem, że on miał pokrywać wszystkie koszty ich dystrybucji, reklamy itd. Od jesieni 1955 roku do marca 1956 roku sprzedaż wydawnictw Towarzystwa, tj. Nauki Polskiej i częściowo Rocznika, przyniosła łącznie niecałe £10.

Na jesiennym Walnym Zebraniu PTNO w dniu 28 września 1956 roku, Sekretarz Generalny, prof. T. Sulimirski oświadczył, że opieczętownie Biblioteki Polskiej w Paryżu przez władze sądowe francuskie bardzo boleśnie dotknęło polski wolny świat naukowy. W związku z tym, jak również z ponownym odłożeniem Kongresu Wolnej Kultury Polskiej, który miał odbyć się z początkiem września w Paryżu, PTNO – z inicjatywy przebywającego w tym czasie w Europie prof. Oskara Haleckiego – zwołało w dniu 11. września w Instytucie gen. Sikorskiego Konferencję Naukową. Udział w niej, na zaproszenie PTNO, wzięli członkowie zarządów Polskiego Towarzystwa Historycznego w Wielkiej Brytanii, Stowarzyszenia Ekonomistów w Zjednoczonym Królestwie oraz szereg osób jako przedstawiciele różnych organizacji naukowych.

Na Konferencji został uchwalony Apel do francuskiego świata naukowego. Tekst tego Apelu został opracowany poprzednio przez specjalną Komisję powołaną przez Zarząd PTNO. Apel ten, zaopatrzone w podpisy przedstawicieli Towarzystw i Instytucji, które brały udział w Konferencji, oraz przez przebywających w Anglii zlikwidowanej przez reżym warszawski Polskiej Akademii Umiejętności, został rozesłany 220 osobistościom francuskiego świata naukowego i parlamentarnego (nazwiska w Archiwum PTNO).

Na tejże Konferencji Naukowej uchwalono również szereg postulatów w związku z Kongresem Wolnej Nauki Polskiej. W jednym z nich wyrażono jednogłośnie opinię, iż w razie nie dojścia do skutku Kongresu Kultury, PTNO winno zorganizować Kongres lub przynajmniej szerszą Konferencję Wolnej Nauki Polskiej na Obczyźnie, w której wziąć mają udział przedstawiciele wszystkich nauk ze wszystkich polskich ośrodków w Wolnym Świecie.

Następnie, jak zwykle, Sekretarz zdał sprawę z położenia finansowego Towarzystwa. Przy uwzględnieniu zapowiedzianego daru inż. Łukaczyńskiego ze Stanów Zjednoczonych oraz przy zwrocie należności dłużników, rok 1956 miał zostać najprawdopodobniej zamknięty deficytem

około £20. PTNO było więc od powstania zawsze na progu kryzysu finansowego. To był problem.

Wiosenne Walne Zebranie Towarzystwa odbyło się 26 marca 1957 roku. Zgromadzenie otworzył Prezes, prof. T. Brzeski. Podkreślił on, że pomimo zmian, jakie od ostatniego Walnego Zgromadzenia Towarzystwa w jesieni 1956 roku zaszły w Kraju, rola PTNO i jego zadania nie uległy zmianie, tj. reprezentowanie Nauki Polskiej wobec obcych. Roli tej nie pełniła kierowana przez rząd komunistyczny Polska Akademia Nauk, mimo iż nastąpiły w niej znaczne zmiany na lepsze przez objęcie jej prezesury przez prof. Kotarbińskiego. Roli reprezentacji nie pełniła również Polska Akademia Umiejętności, ostatnio reaktywowana pod prezesurą prof. J. Krzyżanowskiego. PAU w obecnej formie nie została reaktywowana do pełni dawnych swych praw. Nie miała ona autonomii, podlegała Polskiej Akademii Nauk i nie było wiadomo, jaki miała zakres działalności. Nie można było zatem PAU w tej formie uważać za tę samą instytucję, jaka przed wojną miała wyłączne prawo reprezentowania Polskiej Nauki za granicą. Ale również stała sprawa Biblioteki Polskiej w Paryżu. Sekretarz Generalny, prof. T. Sulimirski poinformował, że Książka Pamiątkowa Mickiewicza miała ukazać się jeszcze w roku ubiegłym, roku jubileuszowym. Z powodów jednak niezależnych od Komitetu Redakcyjnego, spowodowanych zamknięciem Biblioteki w Paryżu, w której pod pieczęcią znalazły się również niektóre referaty, wydanie księgi znacznie się opóźniło.

Na jesiennym Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa odbytego dnia 27 września 1957 roku prof. W. Folkierski złożył krótkie sprawozdanie z Konferencji Wolnej Kultury Polskiej, która odbyła się w dniu 22 i 23 czerwca w Londynie. Prof. Folkierski naświetlił trudności, jakie organizatorzy Konferencji musieli pokonać, na skutek najpierw odwołania, a ostatecznie zaniechania zwołania Kongresu Wolnej Kultury w Paryżu. Mając większość referatów na ten Kongres gotowych, Komitet Organizacyjny podjął się zorganizowania, bez funduszków i bez pomocy, skromniejszej Konferencji Wolnej Kultury w Londynie. Konferencja była w pełni udana. Postulatem uchwalonym na tejże Konferencji było zorganizowanie stałej komórki – Rady Wolnej Kultury Polskiej, która by miała występować i działać imieniem całości kultury polskiej, oraz która by mogła objąć swą moralną opieką kulturę polską na obczyźnie. Wykonanie tej uchwały powierzono PTNO. W związku z tym odbyło się już pierwsze Zebranie Komitetu Organizacyjnego powołanego przez Towarzystwo.

Prezes T. Brzeski poinformował, że położenie Biblioteki Polskiej w Paryżu uległo poprawie. Zmiana nastąpiła na skutek zwrotu w polityce reżymu warszawskiego. Zaczęła się wyłaniać możliwość zawarcia ugody. Wyłynęła natomiast sprawa Muzeum Polskiego w Rapperswil, które starał się zagarnąć reżym. Na prośbę prof. A. A. Bronarskiego ze Szwajcarii, PTNO przyłączyło się do akcji, która miała na celu uświadomić społeczeństwu polskiemu emigracyjnemu o historii i znaczeniu tego muzeum, oraz zebranie funduszy na jego utrzymanie.

Prezes na zebraniu zaznaczył również, że kontakt z Krajem, który na skutek rozluźnienia pęt komunistycznych w Polsce w ostatnich czasach stał się bardzo żywy i wyraźnie wskazywał na to, jaki jest stosunek uczonych w Kraju do emigracyjnych uczonych. Pozwalało to Towarzystwu przemawiać w imieniu całej kultury polskiej. Akademia Nauk bowiem była instytucją wyraźnie polityczną i taką skazana na pozostanie tak długo, jak długo Kraj znajdował się we władzy komunistów.

Zgromadzenie Walne Towarzystwa w dniu 28 marca 1958 roku otworzył prof. gen. M. Kukiel, jako urzędujący Wiceprezes, przedstawiając zebrany wniosek Zarządu, aby odroczyć Walne Zgromadzenie na późniejszy termin w związku ze stratą, jaką poniosło Towarzystwo na skutek niespodziewanej śmierci Prezesa, prof. Tadeusza Brzeskiego w przeddzień Walnego Zebrania. Wniosek uchwalono jednogłośnie.

Odroczone Walne Zebranie odbyło się 2 maja. Wybrano najpierw nowego Prezesa, prof. T. Sulimirskiego. Na tym Zebraniu Sekretarz Generalny zaznaczył, że działalność Towarzystwa, na zewnątrz, przejawiała się m.in. tym, że brało ono udział w posiedzeniach Komitetu Organizacyjnego Rady Wolnej Kultury Polskiej, która wybrała już swego Przewodniczącego, prof. B. Hełczyńskiego. Towarzystwo brało również udział w zebraniu poświęconym przeszłości i przyszłości Muzeum Rapperswilskiego. W tym czasie odbyło się kilka jubileuszów, na które Towarzystwo wysłało życzenia: 1. Towarzystwo im. Kopernika w Edynburgu. 2. Prof. Oskar Halecki obchodził 40-lecie działalności. 3. Prof. Adam Krzyżanowski w Krakowie obchodził 85-lecie, otrzymał tytuł doktora honoris causa.

Zauważono, że w 1958 roku wszystkie trzy nagrody pisarskie SPK przyznano członkom PTNO, a mianowicie: 1. śp. prof. Adamowi Żółtowskiemu za „The Border of Europe”. 2. Prof. Zygmuntowi Zaleskiemu z Paryża za szereg prac ogłoszonych głównie w rozprawach francuskiej Akademii Nauk Moralnych i Politycznych, oraz 3. Doktorowi Jerzemu Żarnekiemu za pracę „Angielska rzeźba romańska” i „Wczesna rzeźba w katedrze Ely”.

Działalność wydawnicza posunęła się widocznie, druk się kończył Książki Pamiątkowej Mickiewicza. Książka, jak informował prof. W. Folkierski – Prezes Komitetu Redakcyjnego – winna się była ukazać w lecie.

Nauka Polska na Obczyźnie: Zeszyt 2 – prace redakcyjne dobiegały końca, wszystkie artykuły, jakie można było zebrać, były gotowe. Do druku powinien iść za około 2 miesiące. Koszty druku pokrywał PUCAL. Uchwalono na ten cel subwencję £300. Oprócz tego Towarzystwo miało subwencję Stowarzyszenia Techników £100 na koszty pisania artykułów dotyczących RAST-u. Ta subwencja pozwoliła w ogóle ruszyć z miejsca sprawę wydania drugiego Zeszytu. Zeszyt ten był gotów i mógł być, niestety, ostatni. Akta w rozproszeniu i trudno dostępne, nie było pieniędzy na pisanie. Całość zatem nie miała objąć tak szerokiego zakresu jak to było pierwotnie planowane, niemniej jednak dawała obraz działalności naukowej polskiej w okresie wojennym, a po części i powojennym. Co dotyczyło tego ostatniego, to sprawozdania z działalności naukowej umieszczane były w Roczniku Towarzystwa. Towarzystwo otrzymało sporo książek i dobrych prac od członków i współpracowników, jako też wydawnictw naukowych, szczególnie w tym okresie z Kraju. Wiele było wynikiem wysłania przez Towarzystwo wtedy około 150 egzemplarzy Rocznika do Kraju.

Sprawy finansowe przedstawiały się raczej smutno. Dotacje i dary w roku 1957 były: Stowarzyszenie Techników £100; Fundusz Oświaty £50; Rząd RP na Obczyźnie £40; Komitet Obywatelski £30; PUCAL £25; p. Kazimierz Płoski £20; Samopomoc Lotników £5. Razem £270. Ale wydatki były znaczne: nie licząc pensów, Książka Pamiątkowa Mickiewicza £400; VII Rocznik £323; 2-gi zeszyt Nauki Polskiej £134; wydatki administracyjne £28. Dobrze, że było saldo z roku poprzedniego £506 i sprzedaż wydawnictw £153. Więc na plus było £936, a na minus £885. Saldo około £50. Sytuacja od początku stycznia 1958 roku nie wiele się zmieniła.

Polish Research Centre zwrócił Towarzystwu resztę długu. Dług w Towarzystwie Gryf zmniejszył się do £10, ale prawie żadnych przychodów, z wyjątkiem sprzedaży wydawnictw za około £15. Towarzystwo miało zatem deficyt około £55. Nic zatem na rozpoczęcie druku (w Towarzystwie Gryf) Rocznika VIII. Towarzystwo miało więc od początku istnienia problemy finansowe, ale nie odwołało się do płacenia składek przez swych członków, co wymagałoby zmiany Statutu.

Na Walnym Zgromadzeniu Towarzystwa w dniu 24 października 1958 roku Sekretarz Generalny, dr Jerzy Kanarek, w sprawozdaniu pisał, że Księga

Pamiętkowa Mickiewicza niedawno się ukazała, nakład jej wynosił 1000 egzemplarzy, cena w sprzedaży 2 gwineje. Rozprzedaż powierzono Ośrodkowi Wydawniczemu 'Veritas'. Koszty wydania Księgi wynosiły £1097. Wydanie jej było możliwe dzięki otrzymanym subwencjom, a mianowicie: od Oddziałów Wartowniczych w Niemczech £800, a od Polskiego Towarzystwa Historycznego w Paryżu £70. Łącznie £870. Na poczet należności za druk wpłacono £820. Pozostawało zatem do spłacenia £277. Ponieważ Księga była własnością Towarzystwa, ewentualna nadwyżka z rozprzedaży – po wyrównaniu zaległości za druk – miała wpłynąć na konto Towarzystwa. Wielkie zasługi w wydaniu tej książki trzeba przyznać prof. S. Strońskiemu, który był inicjatorem tego wydawnictwa oraz prof. W. Folkierskiemu, który przejął całą sprawę wydawniczą i doprowadził ją do końca.

Ukazał się również 2 zeszyt „Nauki Polskiej na Obczyźnie” w nakładzie 1000 egzemplarzy dzięki subwencjom udzielonym przez Polish University College Association Ltd. i Stowarzyszeniu Techników w Wielkiej Brytanii. Koszt druku wynosił przeszło £300. Cena zeszytu w sprzedaży 9 szylingów. I również dobra wiadomość, że przygotowanie materiałów do 3 zeszytu, prawie niedawno wycofane z pisania z powodów finansowych, było na ukończeniu. Prezes zwrócił się do Polish University College Association Ltd. o subwencję na jego wydrukowanie. Wskutek zdekompletowania władz Komitetu Organizacyjnego i Wykonawczego Rady Wolnej Kultury Polskiej, wynikłego z powodu śmierci śp. profesorów Brzeskiego i Żółtowskiego, Komitet nie był w stanie rozwijać działalności. Wobec tego Zarząd upoważnił Prezesa Towarzystwa do zwołania Komitetu Organizacyjnego i Wykonawczego Rady i skompletowania jego władz. Warto tu dodać, że w sprawozdaniu Sekretarza Generalnego za rok 1958-1959 zaznaczył on, że upływało prawie 10 lat od chwili powstania PTNO. Można tu przytoczyć jego refleksje w związku z dziesięcioleciem PTNO. Dziesięcioletni okres działalności Towarzystwa zaznaczył się pewnym dorobkiem w dziedzinach wytyczonych zadaniami i celami Towarzystwa, a krótki zarys tej działalności pozwalał zorientować się, jak się kształtowała. Niemożność powrotu do Kraju po wojnie, równocześnie wiadomości docierające stamtąd wskazywały na skrepowanie myśli naukowej narzuconą doktryną polityczną, co nakazywało założenie instytucji, mogącej reprezentować wobec świata zachodniego wolną naukę polską. W ten sposób powstała w grudniu 1947 roku Polska Rada Naukowa na Obczyźnie. W styczniu 1950 roku, kiedy losy Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, były już przesądzone, postanowiono Radę Naukową przekształcić w Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie o ograniczonej ilości członków. Uchwalono Statut,

obowiązujący Towarzystwo i regulujący wybór nowych członków według zasad stosowanych w Polskiej Akademii Umiejętności. W 1951 roku władze reżymowe w perfidny sposób zmusiły Polską Akademię Umiejętności i Towarzystwo Naukowe Warszawskie do podjęcia uchwał rozwiązujących te instytucje. Ich miejsce zajęła tzw. Polska Akademia Nauk, instytucja oparta na wzorach sowieckich, wprowadzająca ścisłe kontrole we wszystkich zakładach naukowych, sprawowana przez czynniki administracyjne, działające w myśl instrukcji władz państwowych i partyjnych. W związku z tym pogwałceniem wolności nauki PTNO rozesłało do instytucji i towarzystw naukowych świata Zachodniego oraz wybitnych przedstawicieli nauki odezwę, piętnującą fałszywą propagandę władz reżymowych, usiłującej przedstawić wprowadzone zmiany jako sprzyjające rozwojowi nauki polskiej, zatajając przy tym fakt podporządkowania tej nauki organom reżymu.

Inną placówką naukową, zagrożoną przez reżym była Biblioteka Polska w Paryżu, posiadająca największe na Zachodzie zbiory i dokumenty z dziedzin wszelkich zagadnień polskich, dawnych i teraźniejszych. Założona w 1838 roku, została ona ofiarowana w 1891 roku w charakterze uwarunkowanej darowizny Polskiej Akademii Umiejętności. Z tego tytułu władze reżymowe rościły sobie pretensję do prawa własności Biblioteki, a spór o własność Biblioteki toczył się przed sądami francuskimi od 7 lat (przed 1959 rokiem to znaczy). Z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu zawiązał się 1952 roku 'Komitet Pomocy i Opieki nad Biblioteką Polską w Paryżu' z siedzibą w Londynie, do którego weszli także przedstawiciele PTNO, którzy stanowili równocześnie Prezydium Komitetu. Po opieczętowaniu Biblioteki przez władze francuskie, na wniosek PTNO w dniu 11 września 1956 roku uchwalono w tej sprawie apel, podpisany przez wszystkich uczestników konferencji i przesłano go do 220 osobistości francuskiego świata naukowego i politycznego. Wyrok sądu apelowego w Paryżu 8 lipca 1959 roku w tej sprawie nie wypadł wprawdzie całkowicie po myśli dążeń instytucji emigracyjnych, ale odrzucił pretensję reżymu do tytułu własności Biblioteki, co zapewniło jej pozostanie w wolnych rękach polskich.

W 1947 roku ukazał się w Warszawie XXV tom „Nauki Polskiej”, jako dalszy ciąg przedwojennego wydawnictwa kasy im. Mianowskiego. W tomie tym uwzględniona została polska działalność naukowa prawie wszędzie za granicą, ale bez uwzględnienia Wielkiej Brytanii. Z inicjatywy Rady Naukowej postanowiono tę lukę wypełnić i powołano w 1949 roku Komitet Redakcyjny „Nauki Polskiej na Obczyźnie”. Owocem benedyktyńskiej pracy Komitetu były wydane 2 zeszyty tego wydawnictwa i przygotowanie 3 zeszytu, który wkrótce miał się ukazać.

W związku z setną rocznicą śmierci Adama Mickiewicza zawiązał się staraniem Towarzystwa Komitet celem uczczenia tej rocznicy wydaniem Księgi Pamiątkowej. Dzięki pracy Komitetu Redakcyjnego tej księgi, będącej wydawnictwem zbiorowym, ukazała się ona w 1959 roku pt. „Adam Mickiewicz. Księga w stulecie zgonu”. Znaczne opóźnienie ukazania się tej książki wynikało na skutek opieczęgowania Biblioteki Polskiej w Paryżu, w której znajdowała się część rękopisów poety.

W roku 1956 miał się odbyć w Paryżu Kongres Wolnej Kultury Polskiej, na którym tematem obrad miało być – po zapoznaniu się z położeniem różnych ośrodków na obczyźnie – skoordynowanie pomocy instytucjom w dziedzinach, obejmujących szeroko pojętą kulturę polską na obczyźnie. Niestety inicjatywa ta, która mogła mieć przełomowe znaczenie w życiu kulturalnym emigracji, została poniechana. Natomiast PTNO współdziałało w zorganizowaniu dwudniowej Konferencji Wolnej Kultury Polskiej w Londynie z udziałem organizacji naukowych, społecznych, zawodowych i oświatowych, która stwierdziła potrzebę utworzenia Rady Wolnej Kultury Polskiej, jako stałego organu pomocy wolnej kulturze polskiej i zarazem uchwaliła szereg postulatów, zaliczając realizację powziętych uchwał PTNO.

Niezmiernie cennym wyrazem uznania ze strony społeczeństwa emigracyjnego były nagrody udzielane przez różne organizacje za osiągnięcia w dziedzinie nauki. I tak w 1951 roku nagroda ustanowiona przez Kompanie Wartownicze w Niemczech, została udzielona dwóm członkom PTNO. Od 1951 roku Stowarzyszenie Kombatantów Polskich nadawało co roku nagrody pisarskie, przyznawane przez jury, do którego stale zapraszany był przedstawiciel Towarzystwa, nagroda ta udzielona – do 1959 roku – została 14 członkom i współpracownikom Towarzystwa.

Towarzystwo wydawało „Roczniki”, które m. in. zawierały sprawozdania wszystkich polskich towarzystw i instytucji naukowych na obczyźnie, co szczególnie cenione było w Kraju. Ilość „Roczników” wysyłana do Kraju wzrastała rocznie, co zmuszało stale do zwiększenia nakładu. Prócz tego otrzymywały je różne ważne biblioteki naukowe i centralne w wielu krajach świata.

Ze sprawozdania Sekretarza Generalnego z dnia 18 listopada 1960 roku można wyczytać, że sytuacja finansowa Towarzystwa była nadal bardzo ciężka. Rok budżetowy Towarzystwo zamknęło po raz trzeci deficytem.

Otrzymana subwencja od Polish University College Association Ltd. w wysokości £250 prawie w całości została przeznaczona na pokrycie wydania 3-go zeszytu „Nauki Polskiej na Obczyźnie”. Spodziewane wpływy z rozprzedaży Księgi Mickiewiczowskiej ustały zupełnie z powodu kryzysu organizacyjnego, jaki przechodził Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, któremu księgę oddano na główny skład. Ponieważ „Veritas” nie wykonał warunków umowy, dotyczących reklamy wydawnictwa, Zarząd Towarzystwa upoważnił panią mgr M. Danilewiczową, jako członka Zarządu i przedstawiciela Towarzystwa do wypowiedzenia umowy o skład główny z Ośrodkiem Wydawniczym „Veritas”.

Lepsze wiadomości, niż sprawy finansowe, były, że od Stowarzyszenia Polskich Kombatantów wpłynęło zawiadomienie, iż jury nagrody pisarskiej SPK, w którym PTNO było reprezentowane przez prof. T. Sulimirskiego, przyznało nagrody na rok 1960: prof. A. Paszkiewiczowi, dr. Z. Jordanowi i p. E. Hinterhoffi. Należy dodać, że prof. T. Sulimirski reprezentował również PTNO w Komitecie uczczenia 300-lecia Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

Jeżeli chodzi o działalność wydawniczą Towarzystwa, to w 1961 roku ukazał się trzeci – i już ostatni – zeszyt „Nauki Polskiej na Obczyźnie”, redagowany przez komitet pod kierownictwem prof. Tadeusza Sulimirskiego. Publikacja ta, dająca pełny obraz życia naukowego na emigracji na wielu odcinkach, zapełniła poważną lukę w historiografii polskiego dorobku kulturalnego.

W 1961 roku nie została ufundowana nagroda Stowarzyszenia Polskich Kombatantów. Nagrodę literacką Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie, ufundowaną przez Ognisko Polskie w Londynie otrzymał członek PTNO, prof. Ignacy Wieniewski za swój przekład „Iliady”.

W punkcie ‘Wolne wnioski’ porządku dziennego Walnego Zgromadzenia odbytego dnia 27 kwietnia 1962 roku jest stwierdzenie członka Zarządu prof. Alfreda Laskiewicza, że on nie mógł zagranicznym uczonym proponować przyjęcia członkostwa honorowego Towarzystwa, gdyż „Rocznik” drukował tylko streszczenia referatów, podczas gdy fachowe pisma innych towarzystw publikowały całe prace. Stąd wynikała mała atrakcyjność PTNO wśród obcych uczonych. Prezes, prof. Bronisław Hełczyński odpowiedział prof. Lasiewiczowi, że – niestety – stan finansowy Towarzystwa nie pozwalał rozszerzyć objętości „Rocznika”. Stąd dość jasny dowód, że PTNO borykało się z brakiem funduszy przez dość długi okres czasu. Społeczeństwo emigracyjne i instytucje były dość hojne, ale to

nie wystarczało w zupełności na potrzeby Towarzystwa. Ofiarność była, to nie ulega kwestii, np. należy podkreślić, że PUCAL (autor był członkiem PUCAL-u) dał w swym gmachu pomieszczenie za darmo, takim instytucjom naukowym i kulturalnym jak Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Zrzeszenie Polskich Profesorów i Docentów na Obczyźnie, Biblioteka Polskiej i dał również bezpłatne lokum dla sekretariatu PTNO. To pomagało bardzo wszystkim wyżej wymienionym, a wśród nich i PTNO. PTNO nie miało zbyt dużo funduszy, przez lata istniało na progu kryzysu finansowego, ale istniało i działało. Towarzystwo, tzn. członkowie tworzyli wybitne dzieła. Takim dziełem naukowym – owocem pracy prawie całego życia wiceprezesa PTNO, prof. gen. Mariana Kukiela – była książka historyczna pt. „Dzieje porobiorowe Polski”, która ukazała się w 1961 roku. Cieszyła się bardzo dobrym przyjęciem przez historyków polskich na obczyźnie i oczywiście dotarła w swoim czasie do Kraju, gdzie również zdobyła uznanie. Nauka nie zna granic, nawet ściśle strzeżonych. I tutaj z przykrością stwierdzić należy, że dzieła naszych uczonych z emigracji nie tylko nie były dopuszczane w Kraju do obiegu, lecz rzadko tylko i to z dużym opóźnieniem notowane w tamtejszych bibliografiach naukowych. Działo się to niewątpliwie z krzywdą nie tylko nauki polskiej na emigracji, ale i krajowej.

W 1963 roku ukazały się dwie prace autorów członków Towarzystwa. Jedną była praca prof. Henryka Paszkiewicza „The Making of the Russian Nation”, która ukazała się w lutym, oraz praca prof. Piotra Wandycza „France and her Eastern Allies 1919-1925”, za którą otrzymał nagrodę George Louis Beer Prize, nadawaną corocznie przez American Historical Association za ‘najlepszą pracę z dziedziny historii międzynarodowej od 1895 roku’. W roku następnym ukazały się również cenne prace członków PTNO, a mianowicie: „The Millennium of Europe” Oskara Haleckiego, za którą otrzymał nagrodę im. J. O’Shea na zebraniu Catholic Historical Society w Ameryce, Zbigniewa Jordana „Philosophy and Ideology” oraz „Logical Determination” i S. Biegańskiego „Działania 2 Korpusu we Włoszech”. Również w tym czasie Zarząd uchwalił, aby PTNO podjęło opracowanie bibliografii pt. „Wkład uczonych polskich na obczyźnie do nauki światowej (1939-1962)”. Uzyskano na ten cel specjalną subwencję na koszty rękopisu i druku, którego podjęła się Oficyna Poetów i Malarzy w ramach umowy z Towarzystwem. Nad stroną redakcyjną czuwała dr Maria Danilewiczowa, kierowniczka Biblioteki Polskiej w Londynie. Gromadzeniem materiałów zajmowała się pani Jadwiga Nowakowa, pracowniczka tejże Biblioteki. W 1964 roku został wydany przez Towarzystwo, pod redakcją prof. B. Hełczyńskiego, dr M. Danilewiczowej i pani Jadwigi Nowakowej, pierwszy tom bibliografii prac naukowych

uczonych polskich ogłoszonych w językach obcych, który obejmował około 4000 pozycji. Tytuł angielski tomu: „Bibliography of works by Polish scholars and scientists published outside Poland in languages other than Polish”. Wspaniałe osiągnięcie wydawnicze.

Autor musi to zaznaczyć, że w 1965 roku Zarząd uchwalił przystąpienie Towarzystwa w charakterze członka do Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego (POSK) i wpłacenie przewidzianej statutem Ośrodka subskrypcji w wysokości £10. POSK miał w przyszłości pomieścić towarzystwa polskie o charakterze naukowo-kulturalnym i społecznym. Było więc zapewnione ‘locum’ w ośrodku polskim i dobre warunki na pracę twórczą.

Na Walnym Zebraniu PTNO w kwietniu 1965 roku, Prezes prof. B. Hełczyński zawiadomił, że Towarzystwo uzyskało subwencję od International Advisory Council na wydanie drugiego tomu bibliografii prac uczonych polskich ogłoszonych w językach obcych, lecz o połowę mniejszą od subwencji otrzymanej na wydanie tomu pierwszego.

W 1960 roku na posiedzeniu Zarządu PTNO 11 marca upoważniono sekretarza do wpłacenia Instytutowi Polskiemu i Muzeum im. gen. Sikorskiego tytułem składki członkowskiej kwoty £5 rocznie. Wpłacając tę składkę Towarzystwo uzyskało prawo odbywania swych posiedzeń w lokalu Instytutu bez dodatkowych opłat. To zaoszczędziło Towarzystwu trochę pieniędzy, bo tych posiedzeń było normalnie dużo.

„Rocznik” Towarzystwa w latach sześćdziesiątych miał przeciętnie nie dużo więcej niż 100 stron ze względów atryskromnych fundusów. Nie mógł więc zawierać prac członków liczących kilkadziesiąt i więcej stron. Musiały być streszczenia referatów. Zarząd starał się usilnie uzyskać fundusze na cel wprowadzenia wydawnictwa o większej objętości. Wzmiankowana w sprawozdaniu Sekretarza Generalnego za rok 1963/1964 taka akcja, zmierzająca do publikacji większych objętościowo prac i rozpraw naukowych członków i współpracowników Towarzystwa napotkała trudności. Polska Fundacja Kulturalna, która początkowo okazała gotowość finansowania tego wydawnictwa, decyzję tę chwilowo zawiesiła z uwagi na własne trudności. Ale, na szczęście, otwarła się przed Towarzystwem inna droga realizacji tego zamierzenia. A mianowicie, Polski Instytut Historyczny w Rzymie wysunął wobec PTNO propozycję publikowania prac i rozpraw jego członków i współpracowników z zakresu humanistyki na łamach ukazującego się już od szeregu lat wydawnictwa „Antemurale”, finansowanego przez Fundację Lanckorońskich. Zarząd Towarzystwa

przyjął z wdzięcznością tę propozycję i wobec tego, począwszy od 1966 roku „Antemurale”, o znacznie zwiększonej objętości, stało się łącznym organem Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie i PTNO, co znalazło swój wyraz w tytule tego wydawnictwa. „Antemurale” zaczęło zawierać nie tylko prace z zakresu historii, ale także z zakresu nauk społecznych, prace z zakresu polonistyki i innego działu nauk humanistycznych. „Antemurale” publikowało wyłącznie prace z zakresu humanistyki. W PTNO było zawsze więcej członków na Wydziale Humanistycznym niż Przyrodniczym, więc wydawnictwo „Antemurale” bardzo Towarzystwu pomogło. Można tu dodać, że Polski Instytut Historyczny w Rzymie powstał w 1946 roku, gdyż stacja Polskiej Akademii Umiejętności w Rzymie wraz z cenną biblioteką przeszła w ręce reżymu. Inicjatorem założenia Instytutu, jako ośrodka wolnej polskiej nauki historycznej, był Walerian Meysztowicz, b. profesor Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. Od roku 1954 Instytut wydawał czasopismo „Antemurale” poświęcone historii Polski. X tom „Antemurale” ukazał się w październiku 1966 roku i zawierał on wyłącznie prace polonistyczne dostarczone redakcji staraniem PTNO. Były to mianowicie prace Stanisława Westfala o języku polskim, Zygmunta Z. Zaleskiego o Balzaku w Polsce, Mieczysława Giergielewicza o Sienkiewiczu w Ameryce i Andrzeja Buszy o wpływach polskich w twórczości Conrada.

Położenie materialne PTNO przez wiele lat – od założenia aż po lata osiemdziesiąte – nie było zbyt dobre, więc jego działalność wydawnicza musiała ograniczać się do wydawania „Rocznika” i przez pewien czas prac humanistycznych ogłaszanych w „Antemurale”, za co Towarzystwo było bardzo wdzięczne.

PTNO było od chwili powstania zawsze organizacją ludzi przepojonych ideą przedstawiania niezależnej, wolnej nauki polskiej na Zachodzie. Rok 1968 zaznaczył się w Kraju ważnymi wydarzeniami. Były marcowe zaburzenia studenckie, kilkuset studentów pozbawiono możliwości dalszych studiów i nawet wtrącono do więzień oraz kilkudziesięciu profesorów i innych przedstawicieli nauki – pochodzenia przypuszczalnie żydowskiego – pozbawiono stanowisk i wydalono z Kraju. W sprawie tej PTNO nie było obojętne i Walne Zgromadzenie Towarzystwa powzięło w dniu 28 listopada następującą uchwałę: „Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie z najwyższym niepokojem śledzi nową falę prześladowań reżymowych w Polsce, skierowanych przeciw wolności obywatelskiej i wolności słowa. Wyrazem tego były aresztowania studentów oraz pozbawianie katedr i zwalnianie profesorów. Jest to niewątpliwie dalszy ciąg wzbierającego na sile prześladowania trwającego przez cały powojenny okres po dzień

dzisiejszy. Polskie Towarzystwo Naukowe ze szczególnym niepokojem notuje także narzucanie Polsce tradycyjnego rosyjskiego antysemityzmu. Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie jak najmocniej protestuje przeciw tego rodzaju ujarzmiającej akcji reżymu i wzywa wszystkich ludzi dobrej woli i w szczególności ludzi nauki na obu półkulach do zmanifestowania z tym stanowiskiem. Głos wolnego świata powinien wesprzeć ciężką walkę Narodu Polskiego z narzuconą mu obcą ideologią i przemocą”.

W roku 1970 przypadała 20-letnia rocznica powstania PTNO. Ta rocznica przypadła w czasie czynnego zaangażowania się Towarzystwa jako całości i indywidualnie wielu jego członków w organizowaniu Kongresu Współczesnej Nauki i Kultury Polskiej na Obczyźnie, który odbył się w dniach od 9 do 12 września w Londynie. PTNO nie było jako takie organizatorem tego Kongresu. Zorganizował go specjalnie powołany do życia Komitet Organizacyjny tego Kongresu. Niemniej udział Towarzystwa tak w przedkongresowych pracach przygotowawczych, jak w samym Kongresie był bardzo poważny. Lista członków, względnie współpracowników Towarzystwa, którzy wzięli udział w Kongresie w charakterze uczestników, podana jest w XXI Roczniku (na str. 38) ale ona nie jest zupełnie pełna. Nie ma tam np. nazwiska Z. C. Szkopiaka, który jest podany w Indeksie Autorów (str. 631) prac przedstawionych na Kongresie. Ale warto te nazwiska wymienić alfabetycznie (z dodatkiem Zygmunta C. Szkopiaka i innych): J. A. Aleksandrowicz, J. A. Betley, S. Biegański, K. Boratyński, J. Bujnowski, A. Ciołkosz, L. Ciołkosz, A. Czerniawski, M. Danilewiczowa, J. Dekański, J. Gawenda, W. Romanow-Głowacki, F. Goldschlag, M. Goławski, H. Graniewski, W. Günther, B. Hełczyński, Z. Jagodziński, J. Jasnowski, Z. J. Jelonek, E. Judenko, L. Koczy, L. Kos-Rabcewicz-Zubkowski, M. Kukiel, Ł. Kulczycki, K. Lanckorońska, J. Langrod, K. Lewy, K. Marek, W. Meysztowicz, J. Mękarska, S. Mękowski, J. Mirewicz, W. Odrzywolski, R. Oppmanowa, J. Ostrowski, S. Ostrowski, Z. Hołub-Pacewiczowa, S. Paprocki, T. Pasieczny, H. Paszkiewicz, S. Piekut, J. Poniatowski, T. Prus-Chąciński, W. Stec-Rouppertowa, J. Rostowski, W. R. Rybotycki, E. Rzymowski, A. Sawczyński, A. Ścibor-Rylski, S. Seliga, P. Siwek, K. Domaniewska-Sobczak, W. Strzałkowski, T. Sulimirski, R. Syski, A. J. Szanser, E. Szczepanik, Z. C. Szkopiak, M. Bohusz-Szyszko, H. Śliżyńska, B. Śliżyński, J. Trypućko, S. Bóbr-Tylingo, M. Vaughan, W. J. Wagner, R. Wajda, W. Weintraub, I. Wieniewski, J. A. Wojciechowski, B. Wroński, B. A. Wysocki, J. Załęski, A. Zauberman (72 nazwiska). Na ogólną liczbę 51 członków Komitetu Organizacyjnego

Kongresu – członków PTNO było 27. Prezesem Komitetu był prof. R. Wajda, przewodniczący Wydziału Przyrodniczego Towarzystwa.

Towarzystwo figurowało na czele instytucji i organizacji patronujących Kongresowi. Co do oddźwięku, jaki ten Kongres wzbudził w Kraju, chyba najdonioślejszym wyrazem jest list, jaki Komitet Organizacyjny Kongresu otrzymał w krótki czas po jego zakończeniu od przebywającego wówczas w Rzymie księdza kardynała Karola Wojtyły. List zaczyna się tak: „Pragnę dać wyraz radości z odbytego Kongresu Nauki Polskiej, który skupił pracowników nauki – Polaków na emigracji. Nauka posiada znaczenie uniwersalne, jako jeden z tych czynników, w których wyraża się i realizuje samo człowieczeństwo w swym dążeniu do prawdy. Przez to też stanowi ona o istotnym postępie, który jest dziełem człowieka i wypadkową jego działania w stosunku do świata...”.

Kongres wywołał dobry odzew w prasie Francji i Niemiec, ale prasa angielska nie poświęciła Kongresowi prawie żadnej uwagi, poza króciutką notatką w „The Times”, bo wśród naszych tubylców – nie miał w sobie żadnego elementu sensacji. Nie byli bardzo zainteresowani wielkim wkładem Polaków w życie tego kraju.

W Kongresie wzięło udział 450 uczestników z następujących krajów: Argentyna, Belgia, Dania, Francja, Holandia, Izrael, Kanada, Kenia, Niemcy Zachodnie, Nigeria, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Watykan, Wielka Brytania i Włochy. Kongres był największą jak dotąd manifestacją wolnej nauki i kultury polskiej na obczyźnie.

W 1975 roku przypadła 25-ta rocznica powstania PTNO. Prezes Towarzystwa w tym czasie, prof. Bronisław Hełczyński, miał przemówienie na zebraniu publicznym z tej okazji i podsumował działalność PTNO za 25 lat istnienia Towarzystwa. Przejawiała się ona głównie w postaci urządzania zebrań naukowych, organizowanych bądź przez Zarząd, bądź przez Wydziały, lub nawet Komisje Naukowe Towarzystwa. A fakty były takie, że w ciągu 25 lat istnienia Towarzystwa, na jego zebraniach naukowych ogłoszono 322 referaty i komunikaty, do której to liczby należało dodać 25 odczytów ogłoszonych na zebraniach publicznych (jeden każdego roku); w sumie zatem ogłoszono 347 referatów, względnie odczytów i komunikatów. Większość ogłoszonych na zebraniach odczytów była ogłaszana w Rocznikach w pełnym tekście lub w streszczeniach.

Drugim ważnym działaniem Towarzystwa była jego działalność wydawnicza. Wyraziła się ona przede wszystkim w wydaniu drukiem 22

Roczników (Rocznik XXIII był bardzo opóźniony, ale będzie podane o przyczynie tego poniżej). Każdy z nich zawiera listę imienną wszystkich członków i współpracowników Towarzystwa, oraz skład jego władz, sprawozdanie z jego działalności (prezesa, sekretarza generalnego, komisji rewizyjnej), pełne teksty lub streszczenia wygłoszonych na jego zebraniach odczytów, oraz przegląd działalności wszystkich niemal polskich placówek naukowych w wolnym świecie.

Poza Rocznikiem Towarzystwo ma do zaznaczenia pewne wydawnictwa jednorazowe, a więc przede wszystkim opracowania zbiorowe pt. „Nauka Polska na Obczyźnie”, którego wyszły 3 zeszyty w latach 1954, 1957 i 1961. Następnie Księga Pamiątkowa ku czci Mickiewicza, która miała się ukazać w stulecie zgonu, ale ukazała się drukiem dopiero w 1959 roku. W roku 1964 ukazał się drukiem I tom bibliografii, wydanych na obczyźnie prac uczonych polskich w językach obcych, który miał wiele pochlebnych recenzji i wzbudził duże zainteresowanie bibliotek zagranicznych. W latach 1966 i 1967 miała miejsce umowa PTNO z Polskim Instytutem Historycznym w Rzymie w sprawie wspólnego wydawania „Antemurale”. W czasie tej współpracy wyszły 2 tomy „Antemurale”, X i XI, po czym Polski Instytut Historyczny w Rzymie powrócił – niestety – do poprzedniej praktyki wydawania tego Rocznika wyłącznie we własnym zakresie.

Wreszcie trzeba dodać, że PTNO podejmowało pewne akcje doraźnie, z uwagi na szczególne okoliczności. Najważniejsze były: wydanie odezwy do świata naukowego Zachodniego w sprawie nauki w Polsce, w związku z likwidacją Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) i zastąpieniem jej przez opartą o wzory sowieckie Polską Akademią Nauk (PAN); współudział w akcji zmierzającej do utrzymania Biblioteki Polskiej w Paryżu jako niezależnej placówki naukowej; zorganizowanie w Londynie w roku 1957 Konferencji Kultury Polskiej; intensywny współudział w zorganizowaniu Kongresu Współczesnej Nauki i Kultury Polskiej na Obczyźnie w dniach 9-12 listopada 1970 roku; wydawnictwa członków Towarzystwa na 600-lecie Uniwersytetu Jagiellońskiego, tj. praca prof. Oskara Heleckiego „Stulecie Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego”, praca prof. Leona Koczego „Uniwersytet Krakowski”, członka współpracownika mgr. Jana Bielatowicza „Gaude Mater Polonia”; uczczenie setnej rocznicy urodzin Marii Curie-Skłodowskiej. Hołd jej pamięci złożył w swym przemówieniu prezydialnemu prezes prof. Bronisław Hełczyński, a prof. Józef Rotblat wygłosił odczyt pod tytułem: „Wpływ Marii Curie-Skłodowskiej na naukę współczesną”; organizowanie obchodu 400-lecia Unii Lubelskiej, podstawowy odczyt naukowy wygłosił członek PTNO, przybyły z USA prof. Oskar Halecki w czerwcu 1969 roku; organizowanie obchodu 500-

lecia rocznicy urodzin Kopernika, w których PTNO przypadło zadanie współdziałać w urzędzeniu zebrania publicznego o charakterze naukowym – odczyty wygłoszone przez członków Towarzystwa: prof. Józefa Jasnowskiego w dniu 9 grudnia 1972 roku pt. „Krakowskie studia matematyczne Kopernika 1491-1495” i przez prof. Adama Szansera dnia 17 lutego 1973 roku pt. „Rola Mikołaja Kopernika w astronomii”.

PTNO od początku swego istnienia przez prawie 30 lat było w dość trudnej sytuacji finansowej, jak pisano już o tym poprzednio. By nie być gołosłownym, przytoczę tu nieco danych cyfrowych, które podał prof. Bronisław Hełczyński w przemówieniu na dwudziestolecie powstania Towarzystwa. Mianowicie sprawozdanie rachunkowe za drugi rok istnienia (w pierwszym roku Towarzystwo dochodów prawie nie miało) wskazuje £287 dochodów, za piąty rok £625, za dziesiąty - £619, za piętnasty £478, a za (ostatni wtedy) rok 1968 - £363. W niektórych latach Towarzystwo operowało większymi sumami przeznaczonymi na wydawnictwa specjalne, na które zdobywało dotacje nadzwyczajne. Trzy były takie wydawnictwa w okresie pierwszych dwudziestu lat istnienia Towarzystwa jak wspomniano powyżej: „Nauka Polska na Obczyźnie” w 3 zeszytach, Księga Pamiątkowa ku czci Mickiewicza z okazji setnej rocznicy jego zgonu oraz bibliografia polskich prac naukowych wydanych na obczyźnie w językach obcych w latach 1939-1962. Poza tymi nadzwyczajnymi dochodami i wydatkami gospodarka finansowa Towarzystwa wykazuje, że jego dochody płynące głównie z subwencji, dobrowolnych datków członków i sprzedaży wydawnictw, wystarczały zaledwie na koszty druku Rocznika i na bardzo skromne wydatki administracyjne. Koszt druku Rocznika stale wzrastał tak wskutek wzrostu cen liczonych przez drukarnie, jak i wskutek stopniowego wzrostu objętości. Tak więc, gdy koszt pierwszego Rocznika – co prawda o bardzo skromnej objętości (38 stron) – wynosił zaledwie £68, już piąty Rocznik kosztował prawie £200, dziesiąty – więcej obszerny Rocznik (148 stron) – prawie £400, piętnasty - £346 i do roku 1968 koszt ten utrzymywał się w granicach między £300 a £400.

Gdyby nie to, że dzięki życzliwości dawniej PUCAL-u, a później POSK-u, gdzie Towarzystwo korzystało w jego gmachu z bezpłatnego lokalu wraz z opalem, światłem i telefonem, dochody Towarzystwa nie starczyłyby nawet na pokrycie tych najniezbędniejszych wydatków. Wobec tak skromnej sytuacji finansowej Towarzystwo było zmuszone odpowiednio ograniczać swoją działalność. Ale wysiłek Towarzystwa był ciągły, który główny swój wyraz znalazł w ogłaszaniu prac naukowych swych członków i sprawozdań z działalności wszystkich polskich placówek na obczyźnie. Pod tym względem zawarta w Rocznikach dokumentacja jest jedyna w swoim

rodzaju i stanowić będzie dla przyszłego historyka emigracji jak i nauki polskiej niezastąpione źródło.

Rocznik XXIII PTNO ukazał się z siedmioletnim opóźnieniem, jak wspomniano powyżej. Spowodowane ono zostało, jak zostało ogłoszone przez Zarząd Towarzystwa wybrany 28 czerwca 1978 roku „długotrwałą chorobą i niemocą Prezesa Towarzystwa, śp. profesora doktora Bronisława Hełczyńskiego, co było także powodem znacznego osłabienia ogólnej działalności Towarzystwa. Mimo postępu niemocy, śp. Prezes nieomal do ostatniej chwili życia – wierzył, że powróci do sił, a w szczególności, że zdoła jeszcze wydać tak zaległe, jak i bieżące Roczniki, których redakcję objął kilka lat przedtem”.

W sprawozdaniu Prezesa i p.o. Sekretarza Generalnego prof. Tadeusza Sulimirskiego na Walnym Zgromadzeniu PTNO w dniu 5 lipca 1980 roku możemy się dowiedzieć, że (jego słowa): „Przez cały zeszły rok Zarząd nasz był bardzo zdekompletowany – brak było sekretarza Towarzystwa. Brak było również innych członków, nikt bowiem z obecnych na poprzednim Zgromadzeniu nie chciał podjąć się jakiegokolwiek pracy w Zarządzie. Praktycznie biorąc, jako Prezes musiałem także pełnić funkcje także wszystkich innych brakujących członków Zarządu, inaczej bowiem Zarząd i samo Towarzystwo nie mogłoby w ogóle funkcjonować. Oczywiście w takich warunkach przy działalności tylko jednoosobowego prezydium musiały powstawać liczne niedociągnięcia. Proszę mi je wybaczyć...”.

Na wiosennych Walnych Zgromadzeniach, Sekretarz Towarzystwa składa sprawozdanie z działalności. Uczynię to jako p.o. sekretarza.

W związku z wieloletnią chorobą śp. Prezesa prof. Hełczyńskiego, Towarzystwo nasze przechodziło ciężki kryzys, którego w całości nie udało mi się opanować. Życzę jednak, aby Zarząd, jaki dziś wybierzemy miał już możliwość normalnej pracy dla dobra Towarzystwa i Nauki Polskiej. W okresie sprawozdawczym, tj. 25 VII 1979-5 VII 1980 trzeba było jeszcze dużo czasu i wysiłku poświęcić na uporządkowanie akt. Uległy one bowiem dużemu przemieszaniu w czasie dwóch przeprowadzek, tj. części akt z prywatnego mieszkania śp. Prezesa, głównie zaś w czasie przeniesienia wszystkiego z 9 Princes Gardens do obecnego lokalu (tzn. do POSK-u przyp. S.P.). Zaznaczam, że w tym czasie nie należałem do władz Towarzystwa, ale zajmując się przeprowadzką akt Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (którego Rektorem był prof. Sulimirski – przyp. S.P.) z tego samego lokalu i do tego samego lokalu co Towarzystwo, jak mogłem starałem się ratować akta Towarzystwa. Najwięcej zajęcia, a przy tym i zgrzytot przysparzała sprawa druku XXIII Rocznika. Materiał do niego i

układ był w dużej mierze zgromadzony przez śp. prof. Hełczyńskiego i część materiału złożona w szpaltach. Wydawało się, gdy to objąłem, że najdalej za kilka miesięcy Rocznik się ukaze. Jednak, niestety, w bardzo krótkim czasie spotkałem się jakoby z sabotażem ze strony drukarni. Korekty były stale opóźniane. Telefony i interwencje osobiste dość częste, wymagające udania się do drukarni na wschodnim końcu miasta, zabierały dużo czasu, a przy tym rezultat ich był bardzo nikły”.

Rocznik XXIII ukazał się prawie z siedmioletnim opóźnieniem, ale teraz wiemy, dlaczego.

Na powyższym Walnym Zebraniu prof. Sulimirski przeszedł następnie do roli Skarbnika Towarzystwa i oświadczył w krótkich słowach, że ceny za druk Roczników gwałtownie rosły, tj. za każdą stronę i choć fundusze Towarzystwa powinny wystarczyć na opłacenie Rocznika XXIII, ale na pewno nie wystarczą na pokrycie kosztów wydania następnego Rocznika.

Prof. Tadeusza Sulimirskiego autor poznał na PUNO, gdy został jego profesorem w 1963 roku. Gdy zostałem członkiem Senatu, spotykałem go częściej i bardzo go polubiłem. Byłem w jego mieszkaniu dwa razy na Fulham Palace Road przy Hammersmith, aby go zabrać do domu w Liss (hrabstwo Hampshire) już sparaliżowanego Henryka Zygalskiego, wykładowcy Uniwersytetu w Guilford, żeby mu nadać (na mój wniosek) doktorat honoris causa PUNO za jego współudział w rozszyfrowaniu słynnego szyfru niemieckiego „Enigmy” (perforowane płachty Zygalskiego). Dowiedziałem się od niego wiele ciekawych ‘zakulisowych’ rzeczy z naszego życia politycznego na emigracji.

Ale wróćmy do spraw finansowych PTNO. W sprawozdaniu Prezesa Towarzystwa, prof. Tymona Terleckiego, za rok administracyjny 1980/1981, mamy taki ustęp: „Przy sposobności pragnę poruszyć jedną sprawę wstydlivą. PTNO jest najuboższą organizacją na wychodźstwie; cały jej majątek ruchomy stanowi jedna szafa, albo prawo jej użytkowania. Nasi „founding fathers”, w szlachetnym idealizmie nie zatroszczyli się o jej zabezpieczenie materialne, które by jej zapewniło swobodniejsze i pełniejsze działanie. Nowy Zarząd powinien rozważyć, czy jest jakaś rada na ten stan rzeczy”. I faktycznie ta szafa, o której tak teatralnie wspomniął prof. T. Terlecki, stoi do dnia dzisiejszego (początek 2009) na sali wykładowej PUNO. Do roku ubiegłego była w biurze PUNO, którego Towarzystwo ma „prawo użytkowania”. W powyższym sprawozdaniu profesor Terlecki zaznaczył, że objął on Towarzystwo po kilku latach zupełnego zastoju spowodowanego „nieszczęśliwymi okolicznościami”, jak to określił. W tym stanie rzeczy Zarząd Towarzystwa postanowił: 1.

Zbudzenie kiedyś bardzo żywotnej organizacji ze stanu uśpienia; 2. Nawiązanie zerwanej łączności między członkami; 3. Wznowienie działalności wewnętrznej. Pierwszemu celowi służyły imprezy publiczne. Odbyło się ich w sumie 11. Było m.in.:

1. Sympozjum o architekturze: przewodniczącym i prelegentem był prof. T. Terlecki, organizatorem imprezy był prof. inż. Z. Gąsiewicz, brali czynny udział prof. dr. M. Szyszko-Bohusz, inż. arch. Z. Stankiewicz, inż. arch. I. Stypułkowska.
2. Uroczysty wieczór w 450 rocznicę urodzin Jana Kochanowskiego: wystąpili dr W. Weintraub z Harvard University i prof. Terlecki; recytacje utworów Kochanowskiego pp. Tola Korian (małżonka prof. Terleckiego) i Hanka Rawicz.
3. Wieczór poświęcony pamięci prof. Bronisława Helczyńskiego – prof. płk. S. Biegański, prof. J. Gawenda, płk. Iranek Osmecki, dyr. B. Lesiecki, prez. B. Podoski, prof. T. Sulimirski, red. S. Wierzbiański, przewodniczący prof. T. Terlecki.
4. Impreza wspólna ze Stowarzyszeniem Techników Polskich w Wielkiej Brytanii: Cywilizacja techniczna i cywilizacja humanistyczna – partnerzy czy wrogowie? Dwugłos – ks. prof. dr J. Mirewicz, prof. dr inż. M. Sas-Skowroński, przewodniczący: płk. dypl. inż. J. P. Morawicz.
5. Wyprawy Krzyżowe – inna strona medalu. Prelegent prof. dr A. Ehrenkreutz, University of Michigan, przewodniczący prof. T. Terlecki.
6. Spotkanie z profesorem S. Barańczakiem z Harvard University; wieczór wspólny ze Studium Spraw Polskich – przewodniczący K. Stypułkowski i prof. T. Terlecki.

Imprezy PTNO cieszyły się dobrą frekwencją. Wieczór ku czci Kochanowskiego np. zgromadził około 300 słuchaczy i świadczył o sporym odzwie społecznym emigracji.

Co do drugiego celu postanowionego przez Zarząd Towarzystwa, podjęto się odszukania zagubionych członków z powodu nie ukazywania się Rocznika PTNO przez 6 lat. Za akcję tę była odpowiedzialna dr K. Domaniewska-Sobczak.

Jeżeli chodzi o trzeci cel, to udało się wznowić działalność Wydziału Humanistycznego. Na jego czele stanął prof. dr Jan Drewnowski i on zorganizował dwa zebrania: 1. Motywy twórczości Zbigniewa Grabowskiego w świetle powieściowego debiutu; prelegentka dr M. Cybulska i 2. Spotkanie ze znakomitym lingwistą polskim, Zdzisławem Stieberem; prelegent dr J. Pilatowa. Natomiast całkowitym niepowodzeniem skończyła się próba zbudzenia z letargu Wydziału Przyrodniczego. Wydział ten nie został ukonstytuowany, nie miał przewodniczącego, ani sekretarza; praktycznie nie istniał. Trzeba stwierdzić, że PTNO nie zostało zupełnie

wyciągnięte z kryzysu strukturalnego. To negatywne dziedzictwo Prezes prof. Terlecki zostawił przyszłemu Zarządowi.

Prof. T. Terlecki nie był kandydatem na Prezesa Towarzystwa na Walnym Zgromadzeniu PTNO w dniu 25 września 1981 roku, gdyż w październiku udał się z małżonką Tolą Korian z programem odczytowo-artystycznym do Stanów Zjednoczonych i Kanady na zaproszenie Amerykańskiej Rady Polskich Klubów Kulturalnych i Fundacji Kościuszkowskiej. I w Ameryce pozostał przez długi czas jako profesor Uniwersytetu w Chicago.

Nowy Zarząd PTNO został wybrany na tym Walnym Zgromadzeniu i Prezesem jego został prof. dr Edward Szczepanik (był nim przez następne przeszło 22 lata – przyp. S. P.). Ze względu na trudności ukonstytuowania się władz wydziałowych Zarząd Towarzystwa przejął ich obowiązki. Jeden z wiceprezesów był odpowiedzialny za nauki humanistyczne, drugi za matematyczno-przyrodnicze i pokrewne. I tak to już zostało przez następne lata.

W pierwszym roku działalności prof. Szczepanika jako Prezesa PTNO miało miejsce sympozjum na temat „Jalta i jej następstwa”, które było zorganizowane 2 marca 1982 roku wspólnie ze Związkiem Pisarzy Polskich i Instytutem Badania Zagadnień Krajowych w Londynie, z udziałem angielskich i polskich rzeczoznawców, w obecności około 250 słuchaczy. Wywiązała się też współpraca ze Stowarzyszeniem Techników Polskich w Wielkiej Brytanii, wyrażona przez urządzenie odczytu pt. „Międzynarodowy transfer technologii” z akcentem na sprawy polskie, który wygłosił prof. inż. Mieczysław Sas-Skowroński 20 kwietnia 1982 roku.

W roku 1983 działalność Towarzystwa, oprócz wydania Rocznika, polegała głównie na miesięcznych zebraniach naukowych, odzwierciedlających szeroki wachlarz zainteresowań członków. A to były m. in. odczyty: prof. Władysław Skiba „Znane i nieznanne bogactwa mineralne Polski”; prof. Józef Jasnowski „Nauka polska w drugiej połowie XVII wieku”. Wykład ten odbył się dla upamiętnienia 300-letniego zwycięstwa pod Wiedniem, traktując o nauce polskiej za czasów Jana Sobieskiego. Świadectwo naszej żywej łączności z krajem rodzinnym dał odczyt prof. Jana Drewnowskiego „Kryzys gospodarki polskiej – czy i jak można go przezwyciężyć”. Największą ilość słuchaczy przyciągnął jednak odczyt dr Joachima Kohna „Zagadnienia nowotworów” o złośliwych i niezłośliwych rodzajach.

Ponadto PTNO postanowiło urządzić we wrześniu 1985 roku wspólnie z pokrewnymi Towarzystwu instytucjami naukowymi i organizacjami społecznymi, Kongres Kultury Polskiej w Londynie. Przy

poparciu Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie miał pójść on śladem podobnego Kongresu, który się odbył w 1970 roku. Doktor Zdzisław Wałaszewski, b. Sekretarz Generalny Towarzystwa, podjął się funkcji Sekretarza Generalnego Kongresu.

W 1984 roku Polska Fundacja Kulturalna udzieliła PTNO pomocy finansowej nie tylko na wydanie Rocznika XXVII Towarzystwa, lecz również pracy zbiorowej o „Wiktorii Wiedeńskiej” pod redakcją prof. Józefa Jasnowskiego i podjęcie się publikacji także zbiorowej o „Napaści sowieckiej i okupacji polskich ziem wschodnich w 1939 roku” pod redakcją profesorów J. Jasnowskiego i E. Szczepanika. W tymże roku pani Kazimiera Lenkiewiczowa ze Szwecji ustanowiła przy PTNO Fundusz im. jej śp. męża Alfreda, zmarłego w Dachau. Fundusz ten w sumie £10.000 miał na celu ustalać doroczne nagrody dla autorów prac broniących prawdy historycznej o Polsce, oraz w wyraźnej sprawie, pozwalać na sfinansowanie odpowiedniej zbiorowej pracy w tym charakterze, jak np. wyżej wspomnianej książki o „Napaści sowieckiej”.

Dowiadujemy się z „Przedmowy” Prezesa Towarzystwa prof. Edwarda Szczepanika na Walnym Zebraniu PTNO w dniu 5 grudnia 1985 roku, że działalność Towarzystwa w roku sprawozdawczym 1984/1985 była nadzwyczaj bogata. Na publicznych zebraniach naukowych wygłoszono 8 referatów. Wydano pracę pt. „Napaść sowiecka i okupacja polskich ziem wschodnich – wrzesień 1939”. Zawiera ona rozprawę płk. dypl. Kazimierza Skrzywana; prace młodych historyków mgr Józefa Gintyło, mgr Anny Gruszeckiej i mgr Andrzeja Suchcitz.

I PTNO – na sugestię Rządu RP na Uchodźstwie – zwołało Kongres Kultury Polskiej na Obczyźnie. Kongres ten odbył się między 14-20 września 1985 roku w Polskim Ośrodku Społeczno-Kulturalnym w Londynie. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego był Prezes Towarzystwa prof. Edward Szczepanik. Kongres obradował pod patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Edwarda Raczyńskiego. W Kongresie uczestniczyło ponad pół tysiąca (572) polskiej elity intelektualnej z około 20 krajów wolnego świata i wiele osób z Kraju. Wygłoszono około 150 referatów, poświęconych bieżącym zagadnieniom i nowoczesnej historii Polski, literatury i filozofii polskiej na obczyźnie, oświacie, książce i prasie na uchodźstwie. Były wystawy książki, wojennego pamiętnikarstwa, grafiki, ekslibrisów, sztuk plastycznych, filatelistyki i fotografiki. Odbyła się Stała Konferencja Muzeów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. Wystawiono sztukę teatralną, zorganizowano wieczór poezji emigracyjnej, występ taneczny „Mazurów” i trzy koncerty. Atmosfera kongresowa wytworzona w gościnnym POSK-u była bardzo serdeczna. Był to światowy zjazd

polskiego uchodźstwa. Były liczne prośby skierowane do przewodniczącego, prof. Szczepanika, aby następny Kongres Kultury zwołać za pięć lat i opublikować jak najszybciej prace Kongresu odbytego w 1985 roku. To zadanie stanęło przed Towarzystwem w następnych latach.

W dniu 28 marca 1985 roku odbyło się Nadzwyczajne Walne Zebranie PTNO, na którym uchwalono liczne poprawki statutowe i jego nowa wersja jest podana w Rozdziale 2-gim tej pracy.

Można jeszcze nadmienić, że w 1985 roku Jury PTNO przyznało nagrodę im. Alfreda Lenkiewiczza w wysokości £500 prof. dr. Janowi Karskiemu za pracę naukową pt. „The Great Powers and Poland 1919-1945 (from Versailles do Yalta)”. Profesor J. Karski dziękując Jury Towarzystwa za przyznanie mu nagrody wyraził życzenie, aby połowę nagrody przekazać na Skarb Narodowy, a drugą na Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej na ręce Mirosława Chojeckiego, który podjął się przetłumaczenia nagrodzonej pracy na język polski.

Rok 1985/1986 był okresem intensywnej działalności wydawniczej Towarzystwa. Natychmiast po zakończeniu Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie, utworzono Komitet Redakcyjny Prac Kongresowych. Wydano we współpracy z drukarnią Polskiej Fundacji Kulturalnej ‘Caldera House’ dwa tomy Prac Kongresowych. Tom I pt. „Ojczyzna w sercach – pokłosie Kongresu Kultury Polskiej”; tom II pt. „Bieżące zagadnienia krajowe”. Planowane było ogółem 10 tomów. Prace redakcyjne nad pozostałymi tomami zostały już prawie ukończone i jeden w druku przez ‘Veritas’. Kilka wybitniejszych referatów kongresowych opublikowały takie czasopisma emigracyjne jak „Tydzień Polski”, „Kultura”, „Kontakt” i „Puls”, dzięki czemu rozeszły się one w Kraju, poprzedzając oficjalne wydawnictwa Towarzystwa. Nakład sympozjum PTNO o „Napaści sowieckiej na Polskę”, w którym głównym przyczynkiem jest opracowanie płk. dypl. Kazimierza Skrzywana, został już wyczerpany, przynosząc Towarzystwu nawet pewien dochód.

Jury PTNO tym razem przyznało nagrodę im. Alfreda Lenkiewiczza Veritasowi w wysokości £500 za wydanie wartościowego dzieła zbiorowego pt. „Poland in Christian Civilization”. Pracę tę zainicjował śp. Jerzy Braun, a do wydania doprowadził dr Z. Wałaszewski, obaj członkowie Towarzystwa.

W grudniu 1986 roku prof. J. Marcinkiewicz zrezygnował z redagowania Rocznika PTNO, gdyż – jak się później wyraził – czuł się „przepracowany”. Rocznik XXIX był piątym i ostatnim redagowanym przez niego. Rocznik

XXX był już redagowany przez autora, który to czynił przez następne pięć lat w dość trudnych warunkach, bo przez pierwsze trzy lata – bez biura, bez stałej sekretarki. A pracy było dużo, bo Towarzystwo działało w wielu kierunkach. W 1986 roku zorganizowano sympozjum poświęcone 600-letniej rocznicy Chrztu Litwy z referatami prof. Edwarda Szczepanika, prof. Eugeniusza Kruszewskiego, prof. Józefa Jasnowskiego i dr. Józefy Hermaszewskiej. Oprócz tego Zarząd zorganizował szereg zebrań z odczytami naukowymi, które wygłosili profesorowie: Maja Cybulska, Kazimiera Domaniewska-Sobczak, Benedykt Dytrych, Alicja Iwańska, Józef Jasnowski, Władysław Skiba oraz dr Józefa Hermaszewska i ks. dr Władysław Wyszowadzki. Ponadto były wygłoszone referaty profesorów Tadeusza Tchórzewskiego i Józefa Bilińskiego z powodu 45 rocznicy powstania PUCAL-u, który się przekształcił, po likwidacji PUC-u, w Towarzystwo Popierania Nauki Polskiej i 40 rocznicę założenia Biblioteki Polskiej w Londynie. Wszystkie te referaty zostały wydrukowane w XXX Roczniku.

Jeśli chodzi o działalność wydawniczą Towarzystwa w tym okresie, to też była ona godna zanotowania. Prof. Marcinkiewicz przygotował swą pracę przetłumaczoną na język angielski w postaci broszury pt. „SOS – Pollution in the Heart of Europe”, która została sfinansowana przez p. Karolinę Borchardt i szeroko rozpropagowana po świecie przez Rząd RP na Uchodźstwie. Prezes PTNO był Premierem tego Rządu, więc nie było żadnych trudności. Wydano również w 1986 roku trzy następne tomy Prac Kongresu Kultury Polskiej, który się odbył w Londynie w 1985 roku. Były to: „Polskie więzi kulturowe na Obczyźnie” pod redakcją prof. Mieczysława Paszkiewicza; „Filozofia polska na Obczyźnie” redagowana przez prof. Wiesława Strzałkowskiego oraz „Nowoczesna historia Polski”, redaktor prof. Józef Jasnowski. Ogółem to już wydano 5. z 10-ciu planowanych tomów. Hojną pomoc finansową w publikacjach tomów kongresowych okazali ‘mecenasy’: pani Karolina Borchardt, pan Feliks Laski, mjr dypl. Jan Sochacki i pan Zbigniew Witkowski.

Dzięki inicjatywie prof. Z. Wałaszewskiego, b. Sekretarza Generalnego PTNO, znaczna ilość wydawnictw Kongresu Kultury (1985) była przekazywana do ośrodków naukowych w Kraju. Podobnie, wiele egzemplarzy tych prac otrzymywali – za pośrednictwem Rządu RP na Uchodźstwie – działacze na niwie niezależnej kultury i nauki w Kraju.

Sprawy finansowe PTNO były w dość dobrym stanie. Dowodem tego był fakt, że Towarzystwo pomagało członkom PTNO w publikacjach ich prac. Tak więc dr Franciszek Strzałko opublikował swoje dzieło o architekturze cerkiewnej w Polsce i prof. Maja Cybulska pracę o Stefanii Zahorskiej.

W 1988 roku Towarzystwo otrzymało status 'charity' dzięki staraniom członka Zarządu wyżej wspomnianego dr. Franciszka Strzałko. Status tej organizacji był bardzo ważny, gdyż zwalniał PTNO z płacenia podatków z dochodów. Przez pierwsze trzydzieści lat Towarzystwo miało raczej długi, niż dochody, więc nie płaciło podatków. Od czasu prezesury prof. Szczepanika sytuacja finansowa PTNO bardzo się poprawiła. Prezes – jednocześnie premier Rządu RP na Uchodźstwie – miał łatwe dojście do instytucji charytatywnych, ludzi dobroczynnych i finansowego wsparcia rządowego. Fundusze Towarzystwa były dobre, dochody oszczędnościowe rosły i zwolnienie ich od podatków było ważne.

Jak w latach ubiegłych, w roku administracyjnym 1987/1988 Towarzystwo prowadziło żywą działalność. Odczyty z zakresu swych badań wygłosiło 6 członków Towarzystwa. Ponadto, odczyty rocznicowe w 70-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości wygłosił prof. Czesław Halski i prof. Józef Hurwic. Dnia 20 października 1988 roku Towarzystwo urządziło sympozjum dla uczczenia 1000-lecia Chrztu Rusi Kijowskiej. Głównym mówcą był prof. Jarosław Rudnycki z Kanady, premier emigracyjnego Rządu Ukraińskiego i prelegenci prof. Mieczysław Paszkiewicz i prof. Józef Jasnowski. Ponadto, w ramach Prac Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie został wydany, dzięki pomocy finansowej ppłk. Z. Jarskiego, tom IV pt. „Polski wysiłek zbrojny w II wojnie światowej”, jako szósta publikacja w tej serii.

Działalność wydawniczą Towarzystwa w latach 1987/1988 obejmował również Rocznik XXX, redagowany przez autora. Do sfinansowania tego Rocznika hojnie przyczynił się mjr dypl. J. Sochacki i Polska Fundacja Kulturalna. Towarzystwo miało zadawalający stan finansowy. Przyjemnie to zaznaczyć.

W roku 1989 Towarzystwo też prowadziło żywą działalność. Zarząd zorganizował następujące odczyty naukowe: prof. Stanisław Frenkiel – „Ewakuacja sztuki polskiej w pierwszej połowie XX wieku”; dr Józefa Hermaszewska – „Materiały do statystyki chrystianizacji Żydów w Polsce w XIX i XX wieku”; prof. dr inż. Stanisław Portalski – „Dr Marian Kujawski o Lansjerach Nadwiślańskich”; prof. dr Józef Jasnowski – „Od Archimedesza do Maimana”; prof. inż. Zbigniew Gąsiewicz – „Polscy architekci i ich osiągnięcia w okresie 20-lecia niepodległości 1918-1939”.

Zarząd PTNO na wniosek Jury (Prezes, Wiceprezes i Sekretarz) przyznał nagrodę im. Alfreda Lenkszewicza, ufundowaną przez jego małżonkę Kazimierę, prof. Januszowi Zawodnemu za odczyt i twórczość w obronie prawd historii narodu polskiego przez publikację książki pt. „Death in the

Forest”. Ta praca doczekała się piątego wydania w języku angielskim i pierwszego wydania w języku polskim.

Działalność wydawnicza Towarzystwa w tym okresie (1989), oprócz Rocznika XXXI, objęła dwa dalsze tomy prac Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie (1985), tom V „Literatura Polska na Obczyźnie” pod redakcją prof. J. Bujnowskiego i tom VII „Prace Ogólnonaukowe” pod redakcją mgr. C. Czaplińskiego i w adjustacji już był tom X „Wieczór poezji drugiej emigracji”, przygotowany przez panie Irenę Delmar i Olę Żeromską. Zostały też opublikowane prace, pod egidą Towarzystwa, prof. J. Marcinkiewicza o wyższych uczelniach polskich na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej i dr. F. Strzałko o drewnianej architekturze sakralnej, głównie wschodniej Polski.

W 1990 roku Zarząd zorganizował następujące odczyty naukowe: dr Sławomir Lazarek „Drogi wyjścia z kryzysu ekologicznego Polski”; prof. Józef Bujnowski „W poszukiwaniu metody naukowej badań literackich”; prof. Alicja Iwańska „Uchodźcy z amerykańskiej wojny niepodległościowej”; prof. Ludmiła Hofman „Magia słowa i tabu języka”.

Działalność wydawnicza, oprócz Rocznika XXXII pod redakcją autora, niniejszej pracy objęła dwa ostatnie tomy prac Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie (1980): tom IX „Oświata, książka i prasa polska na obczyźnie” pod redakcją mgr. Czesława Czaplińskiego i tom X „Wieczór Poezji Drugiej Emigracji” przygotowany przez panie Irenę Delmar i Olę Żeromską.

W związku ze zmianami politycznymi w Kraju, Towarzystwo miało w maju 1990 roku wizyty profesorów Aleksandra Gieysztora, historyka, kustosa Zamku Królewskiego w Warszawie i Władysława Findeisena, byłego rektora Politechniki Warszawskiej, przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej Senatu RP. Prof. Findeisen zaprosił emigracyjnych specjalistów do współpracy przy tworzeniu nowej konstytucji. Obaj naukowcy są we władzach PAN-u (prof. Gieysztor – prezes, prof. Findeisen – wiceprezes). W tej sprawie PTNO utworzyło specjalną komisję pod przewodnictwem prof. Jerzego Gawendy dla opiniowania projektów nowej konstytucji RP.

Na podkreślenie zasługuje również wręczenie w 1990 roku ks. prof. Józefowi Bocheńskiemu i prof. Czesławowi Lejewskiemu nagrody imienia Alfreda Lenkszewicza, ufundowanej przez jego małżonkę Kazimierę. Nagroda była za całokształt ich pracy naukowo-badawczej. Laudatio ks. prof. Bocheńskiemu wygłosił prof. Z. Wałaszewski, zaś prof. Lejewskiemu prof. J. Jasnowski. Uroczystość wręczenia odbyła się przy udziale fundatorki, pani Kazimierzy Lenkszewiczowej, która specjalnie przybyła do

Londynu ze Sztokholmu na tę uroczystość. Prof. Bocheński był wtedy jeszcze czynnym 88-letnim naukowcem, który w 70-tym roku życia uzyskał licencję pilotażu.

W 1991 roku, jak w latach poprzednich, Towarzystwo prowadziło też żywą działalność w wielu kierunkach. Na podkreślenie zasługuje prelekcja członka PTNO dr. Jerzego Łukowskiego z Uniwersytetu w Birmingham, wygłoszona na publicznym zebraniu w Londynie w 200-letnią rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja.

W związku ze zmianami politycznymi w Kraju i osiągnięciem przez Polskę suwerenności, Towarzystwo miało wizyty kilku uczonych z Polski, m.in. prof. Andrzeja Ajnenkiela i dr. Bolesława Orłowskiego z Polskiej Akademii Nauk oraz prof. Józefa Skąpskiego, Sekretarza Generalnego Polskiej Akademii Umiejętności. Uniwersytet Wrocławski nadał doktorat honorowy prof. Tymonowi Terleckiemu, b. prezesowi PTNO. Doktoraty honoris causa otrzymali również członkowie PTNO, dr Andrzej Ciechanowiecki od Uniwersytetu Warszawskiego i mgr Jan Nowak-Jeziorański od Uniwersytetu Poznańskiego. Kilku członków PTNO, m. in. prof. J. Drewnowski, prof. J. Garliński, prof. J. Zawodny było zaproszonych na wykłady w Kraju. Dr S. Gomułka z London School of Economics działał jako doradca ministra finansów, dr. Leszka Balcerowicza. We współpracy z Komisją Konstytucyjną Senatu w Warszawie i Radą Narodową RP istniejącą jeszcze w Londynie, działała Komisja PTNO pod przewodnictwem prof. Jerzego Gawendy, dla opiniowania projektów nowej Konstytucji RP, mającej zastąpić konstytucję stalinowską. Doktor Tomasz Piesakowski był sekretarzem tej Komisji.

Działalność wydawnicza Towarzystwa w roku 1991, oprócz Rocznika XXXIII pod moją redakcją objęła ostatni tom prac Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie (1985), mianowicie tom X „Wieczór Poezji Drugiej Emigracji”.

W związku z 200-letnią rocznicą Konstytucji 3 Maja i 40-letnią rocznicą powstania PTNO, prof. Józef Jasnowski wiceprezes Towarzystwa, przygotował do XXXIV Rocznika rejestr prac PTNO, od założenia, który obejmuje 270 referatów w zakresie nauk humanistycznych i 103 w dziale nauk matematyczno-przyrodniczych; 136 nekrologów członków zwyczajnych i korespondentów oraz 12 nekrologów członków honorowych; 12 sympozjów rocznicowych i personalnych; 44 sprawozdania polskich instytucji i organizacji naukowych na obczyźnie. Towarzystwo opublikowało 6 tomów „Polish Science and Learning” oraz kilkanaście dzieł swoich członków.

Jeśli się zważy, że Towarzystwo nie miało nigdy stałych źródeł dochodu, jego osiągnięcia podsumowane przez profesora J. Jasnowskiego są godne upamiętnienia w dziejach emigracji.

W obliczu gruntownych zmian politycznych w Kraju, które spowodowały upadek komunizmu i nawrót do demokratycznej formy ustroju Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie uznał, że jego rola polityczna została spełniona i dlatego w dniu 22 grudnia 1990 roku Prezydent Ryszard Kaczorowski udał się z członkami Rządu do Warszawy, by na Zamku Królewskim przekazać nowo obranemu Prezydentowi, Lechowi Wałęsie, insygnia władzy przechowywane w Londynie. Po Rządzie RP na Uchodźstwie w spadku pozostały tylko siedziba Rządu, zwana popularnie Zamkiem, archiwum Rządu i świadomość społeczeństwa o jego 50-letniej działalności. Zamek sprzedano i z sumy uzyskanej stworzono Polonia Aid Foundation Trust, archiwum uporządkowano i przekazano w depozycie Instytutowi Polskiemu i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, ale świadomość, że półwiekowa działalność Rządu i społeczeństwa na uchodźstwie, które go popierało, została i nie mogła być skazana na zapomnienie. Nasuwała się myśl opracowania dziejów Władz Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie i emigracji.

Na początku 1991 roku z propozycją opracowania dziejów Władz RP na Uchodźstwie i niepodległościowej emigracji wystąpił prof. Uniwersytetu Warszawskiego, Andrzej Ajnenkiel, redaktor i współautor książki „Prezydenci Polski”, wydanej niedługo po wyborze na Prezydenta RP Lecha Wałęsy. Prof. Ajnenkiel przedstawił tę propozycję Polskiemu Towarzystwu Naukowemu na Obczyźnie i wyraził w tym memoriale gotowość napisania pracy pt. „W walce o niepodległość dziejów Polskich Władz Naczelnych na Obczyźnie 1939-1991”. Dowiedziałem się o tej propozycji bardzo szybko od prof. Szczepanika. Na opracowanie tych „Dziejów” prof. Ajnenkiel chciał zamieszkać w Londynie przez parę lat z rodziną, sekretarką, archiwalistami, doktorantami. To, oczywiście, wymagało odpowiednich funduszy. Ani PTNO, ani szersze emigracyjne społeczeństwo nie dysponowały odpowiednimi środkami finansowymi na realizację powyższych propozycji. Temat proponowanego dzieła ograniczał się do Władz RP z pominięciem społeczeństwa emigracyjnego. Prof. Szczepanik i Zarząd PTNO doszli po rozważaniach do wniosku, że o Władzach RP na Uchodźstwie i społeczeństwie emigracyjnym, które te władze popierały, powinni pisać ludzie przepojeni atmosferą emigracji niepodległościowej, a więc powstał plan zbiorowego opracowania dziejów emigracji. Trzeba go było tylko z czasem pomyślnie wykonać.

Na Walnym Zebraniu PTNO w grudniu 1991 roku prof. Szczepanik został ponownie wybrany jego Prezesem wraz z Zarządem w dawnym składzie. I zaraz na pierwszym Zebraniu Zarządu w lutym 1992 roku Prezes wystąpił z wnioskiem, by PTNO powołało do życia specjalny komitet z zadaniem opracowania zbiorowego Zarysu Historii Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego. Na następnym Zebraniu Zarządu prof. J. Jasnowski, Wiceprezes, zaproponował zmianę tytułu z „Historii Dziejów ...” na „Materiały do Dziejów...”. I tę propozycję przyjęto.

Publikacja ta była planowana na co najmniej siedem tomów. Prof. J. Jasnowski miał być redaktorem naczelnym tego wydawnictwa we współpracy z komitetem redakcyjnym pod przewodnictwem Prezesa PTNO, prof. E. Szczepanika. Na finansowanie tego projektu Towarzystwo otrzymało już wstępne subsydlum z Polonia Aid Foundation Trust, prof. Szczepanik, jako premier Rządu RP na Uchodźstwie był wtedy prezesem PAFT-u. Nic dziwnego, że stan finansowy Towarzystwa się wyraźnie polepszył w stosunku do ubiegłych lat.

W 1992 roku Towarzystwo prowadziło również żywą działalność w wielu, niektórych nowych, kierunkach. Na podkreślenie zasługuje opracowanie p. Kazimierza Trzeciaka o Skarbie Narodowym, zreferowane na zebraniu PTNO przez mgr. Aleksandra Szkutę, jako pierwsze z cyklu „Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1991”.

We wrześniu 1992 roku Prezes PTNO oraz członkowie Zarządu, profesorowie Zbigniew Gąsiewicz, Jan Marcinkiewicz, Stanisław Portalski i Mieczysław Sas-Skowroński wzięli udział i wygłosili referaty w zorganizowanym przez Polską Akademię Nauk w Warszawie, w Pałacu Staszica, sympozjum pt. „Narodziny i działalności Polish University College”. Referaty nadesłali również członkowie Towarzystwa, profesorowie Jerzy Gawenda i Tadeusz Tchórzewski. W sympozjum tym też uczestniczył członek PTNO, prof. Zygmunt Jelonek i około 20 innych uczonych polskich z zagranicy oraz kilku z Kraju. Zbiór referatów z tego sympozjum został opublikowany przez PAN.

W ramach współpracy z Polską Akademią Umiejętności w Krakowie nad źródłami do Historii Drugiej Emigracji, w listopadzie 1992 roku Towarzystwo gościło prof. Zgórniaka i dr. Rojka. Natomiast członkowie PTNO, profesorowie Józef Jasnowski i Piotr Wandycz oraz dr Andrzej Ciechanowiecki i mgr Andrzej Suchcitz, zostali zaproszeni przez PAU do Komisji Źródeł do Historii Władz RP na Obczyźnie. Inni członkowie Towarzystwa, profesorowie Józef Jasnowski, Alicja Moskalowa i Zdzisław

Wałaszewski wygłosili referaty na zorganizowanym sympozjum o emigracyjnym dramacie i teatrze.

Liczne i wielostronne kontakty Towarzystwa z życiem naukowym, politycznym i społecznym w Kraju rozpoczęły obiecującą nową fazę działalności PTNO. W związku z tym można przytoczyć opinię wyrażoną przez jednego z członków PAN, że przybywając do Kraju członkowie PTNO pomagają rodakom w ich 'powrocie do normalności', po prawie pięćdziesięciu latach reżymu komunistycznego.

Nagroda PTNO imienia śp. Alfreda Lenkszewicza, ufundowana przez jego małżonkę Kazimierę, została przyznana członkowi Towarzystwa, dr Tomaszowi Piesakowskiemu, za jego pracę w języku angielskim na temat losu Polaków w Związku Sowieckim.

Działalność naukowa Towarzystwa w roku 1992/1993 była skoncentrowana na opracowaniu „Materiałów do dziejów polskiego wychodźstwa niepodległościowego 1939-1991”. W związku z tą pracą referaty wygłosili: dr Inka Nowotna-Lachowicka z Londynu, prof. Tadeusz Radzik z Lublina i prof. Wyrwa z Francji. Liczni członkowie Towarzystwa byli zaangażowani w tej działalności jako redaktorzy i autorzy. Prezes PTNO, prof. Edward Szczepanik jako przewodniczący Komitetu Redakcyjnego uczestniczył we wszystkich pracach redakcyjnych i ukończył już własne opracowanie o „Pomocy politycznej dla Kraju”. Prof. Józef Jasnowski był redaktorem naczelnym, prof. Zdzisław Wałaszewski redaktorem wykonawczym, mgr Ludwik Maik sekretarzem i skarbnikiem. Redaktorami poszczególnych siedmiu tomów byli: mgr Zbigniew Błażyński, dr Leonidas Kliszewicz, dr Roman Lewicki, prof. Tomasz Piesakowski, mgr Andrzej Suchcitz, mgr Aleksander Szkuta i p. Ryszard Zakrzewski.

W czerwcu 1993 roku przedstawiciel Zarządu PTNO, prof. Stanisław Portalski złożył w Warszawie wizytę w Polskiej Akademii Nauk, w Komitecie Badań Naukowych i w Kasie im. J. Mianowskiego, omawiając możliwości współpracy tych instytucji z PTNO, m.in. w zorganizowaniu ponownego Kongresu Kultury Polskiej w 1995 roku.

W ramach współpracy z Polską Akademią Umiejętności w Krakowie nad źródłami do „Historii Drugiej Emigracji” we wrześniu 1993 roku Towarzystwo gościło w Londynie prof. Józefa Skąpskiego, sekretarza generalnego PAU, z którym omawiano projekt spotkania przedstawicieli polskich instytucji i organizacji naukowych na obczyźnie w Krakowie w 1994 roku.

W 1994 roku dokuczliwa i przewlekła choroba Prezesa PTNO, prof. E. Szczepanika uniemożliwiła mu branie czynnego udziału w pracach

Towarzystwa. Zastępowało go kilku członków Zarządu, głównie mgr Ludwik Maik i prof. S. Portalski, z którymi utrzymywał on łączność telefoniczną i korespondencyjną. Mgr L. Maik pełnił obowiązki Sekretarza Komitetu Redakcyjnego „Materiałów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1991”. Praca nad tym wydawnictwem stała się naczelnym zadaniem Towarzystwa. Opublikowano już jego pierwszy tom pt. „Władze RP na Obczyźnie podczas II wojny światowej”. Redaktorem tego wielkiego dzieła jest mgr Zbigniew Błażyński. Tom liczy 1011 stron i jest dziełem 16 współpracowników.

„Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa...” miały być przedmiotem obrad pierwszej części Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie, który PTNO postanowiło zorganizować w dniach 20-26 sierpnia 1995 roku w Londynie. Druga część Kongresu miała być poświęcona bieżącym zagadnieniom ekonomicznym, technologicznym, humanistycznym i społecznym Polski i możliwościom pomocy polonijnej w ich rozwiązywaniu. Cztery sesje, obejmujące te zagadnienia, mieli organizować profesorowie: Jan Drewnowski, Zygmunt Makowski, Mieczysław Paszkiewicz i Alicja Iwańska. Odbyło się parę zebrań Zarządu w związku z tym Kongresem i wyłoniono w nich Referat Dokumentacji pod przewodnictwem prof. K. Domaniewskiej-Sobczak i Komisję Imprez Artystycznych, Wystaw i Usług Kongresowych pod przewodnictwem prof. S. Portalskiego. Ten ostatni był nie tylko redaktorem Rocznika PTNO, ale musiał działać niestrudzenie w zastępstwie Prezesa i potrzebującego już pomocy Sekretarza Generalnego, prof. Z. Gąsiewicza (miał postępowy zanik pamięci), w wielu innych sprawach związanych z planowanym Kongresem. Bardzo zaangażowany był również Skarbnik Towarzystwa, p. L. Maik (obaj czuliśmy się przepracowani, przyp. S.P.).

W sympozjum Instytutu Historii Nauki PAN w Warszawie, z okazji 55-letniej rocznicy wybuchu II wojny światowej z ramienia Towarzystwa wzięli udział profesorowie: Jan Drewnowski, Stanisław Portalski i Piotr Wandycz, oraz dr Roman Lewicki. Ich referaty zostały opublikowane w wydawnictwie PAN „Nauka polska wobec totalizatorów”, Warszawa, 1944.

W 1995 roku przeciągająca się choroba Prezesa PTNO oraz zły stan zdrowia jego małżonki, zakończony jej śmiercią, utrudniały mu w dalszym ciągu branie czynnego udziału w pracach Towarzystwa. Zależnie jednak od potrzeby, zastępowało go kilku członków Zarządu, z którymi utrzymywał łączność telefoniczną i korespondencyjną.

Radosnym wydarzeniem tego roku było nadanie Pokojowej Nagrody Nobla wybitnemu członkowi Towarzystwa, prof. dr Józefowi Rotblatowi. Gratulacje w imieniu PTNO przekazał mu Sekretarz Generalny

Towarzystwa, prof. Z. Gąsiewicz. Nagroda Nobla to marzenie elity naukowców świata. Prof. Rotblat do tej elity należał i członkowie Towarzystwa się radowali, że ten ogromny zaszczyt go spotkał.

Praca nad zorganizowaniem Kongresu była naczelnym zadaniem Towarzystwa w 1995 roku. Kongres odbył się w sierpniu i składał się z dwóch części: pierwsza była poświęcona historii „Drugiej Wielkiej Emigracji”, jak ją nazwał prof. Jerzy Skowronek w swym wykładzie inauguracyjnym, druga obecnym i przyszłym stosunkom między Emigracją i Krajem. Obrady w 11 sesjach trwały przez cały tydzień od 20 do 26 sierpnia 1995 roku. Staraniem ZASP-u pod prezesurą p. Ireny Delmar odbyło się przedstawienie teatralne Krzysztofa Choińskiego „Karczma”, wieczór poezji emigracyjnej i koncert fortepianowy p. Anny Stańczyk, pan Włodzimierz Stępiński z Warszawy pokazał film „Polska poza Polską”. Dr Zdzisław Jagodziński urządził w Bibliotece Polskiej selektywną wystawę książki polskiej na obczyźnie, p. Janina Baranowska wystawę malarstwa, grafiki i rzeźby i dr Janusz Krasnodębski numizmatyki. Przewodniczącym Komisji Imprez Artystycznych, Wystaw i usług kongresowych był prof. S. Portalski.

Była jeszcze pożegnalna kolacja i sobotnie zebranie uczestników polskich instytucji naukowych na obczyźnie i instytucji w Kraju pod przewodnictwem prof. S. Portalskiego, poświęcona współpracy między tymi naukowymi instytucjami. Obecny na tym zebraniu prof. Andrzej Stelmachowski, prezes Światowego Związku Polaków ‘Polonia’, zaoferował mi płacić połowę kosztów wydawania Rocznika (wtedy około £800), którego byłem redaktorem, ale dr Zdzisław Jagodziński, w wyłonionej dyskusji w tej sprawie, prosił – ku memu zdziwieniu – żeby PTNO nie uzależniało się od ‘datków z Kraju’ i tej oferty nie przyjmowało. Prof. Leszek Balcerowicz i prof. Barbara Topolska, goście na Kongresie z Kraju, też byli zdziwieni, ale dr Jagodziński w swym stanowisku się uparł i wynik z tej dyskusji był taki, że PTNO żadnych pieniędzy sponsorowanych przez prof. Stelmachowskiego nigdy nie dostało.

Ale, wracając do zasadniczej rzeczy, ten Kongres był bardzo udany. Uczestniczyło w nim, pod patronatem ks. abp. Szczepana Wesołego, przeszło 300 (zarejestrowanych 303) Polaków z całego świata, w tym 201 z Wielkiej Brytanii, 70 z Polski i 32 z 13-tu innych krajów. Organizowanie Kongresu przez Towarzystwo było wsparte finansowo przez Polonia Aid Foundation Trust (PAFT), panią Karolinę Borchardt i płk. dypl. Jana Sochackiego.

Przed Kongresem Towarzystwo zdołało opublikować cztery tomy prac przedstawionych w jego pierwszej części pod takim tytułem: „Władze RP na Obczyźnie podczas II wojny światowej”, redaktor mgr Zbigniew

Błażyński, „Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945-1990”, redaktor dr Leonidas Kliszewicz, „Pomoc Krajowi przez niepodległościowe uchodźstwo 1945-1990”, redaktor dr Roman Lewicki i „Zakończenie działalności Władz RP na Uchodźstwie 1989-1991” redaktor mgr Zbigniew Błażyński i Ryszard Zakrzewski. Do druku jeszcze zostały cztery tomy z pierwszej części Kongresu i trzy poświęcone drugiej jego części.

Kontakty z Krajem, oprócz Kongresu obejmowały starania PTNO o utworzenie jakiegoś Komitetu Badań Polonijnych. Prof. Tadeusz Radzik, dyrektor Instytutu Historii w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zaofiarował swoje usługi krajowego reprezentanta PTNO i organizatora zebrania założycielskiego projektowanego Komitetu w jego Instytucie w dniach 21-22 czerwca 1996 roku.

W 1996 roku przeciągające się choroby Prezesa PTNO, prof. E. Szczepanika, utrudniały mu w dalszym ciągu branie pełnego udziału w pracach Towarzystwa. Ale, zależnie od potrzeby zastępowało go kilku członków Towarzystwa. Był z nimi w kontakcie telefonicznym i korespondencyjnym.

Regularnym osiągnięciem Towarzystwa było wydanie XXXVIII Rocznika pod redakcją już po raz dziewiąty, prof. Stanisława Portalskiego. Natomiast z prac objętych pierwszą częścią III Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie odbytego w ubiegłym roku w sierpniu w Londynie Towarzystwo opublikowało dalsze dwa tomy (razem sześć), co uzyskało wyróżnienie, udokumentowane dyplomem i medalem od Fundacji im. prof. Jerzego Łojka w Warszawie w 1996 roku.

Z prac przedstawionych w drugiej części kongresu, opublikowano już jeden tom pt. „Wybór polskich osiągnięć technologicznych na obczyźnie”, pod redakcją prof. Zygmunta Makowskiego. Dzieło to było przedmiotem obrad liczego sympozjum, zorganizowanego przez Naczelną Organizację Techniczną (NOT) w Warszawie w październiku 1996 roku. Prof. Stanisław Portalski, prof. Zygmunt Makowski, prof. Mieczysław Sas-Skowroński i prof. Włodzimierz Bronic-Czerechowski reprezentowali PTNO na tym sympozjum „Polacy razem”, gdzie wygłosili referaty na tematy inżynieryjne.

Kontakty PTNO z Krajem wyrażały się również staraniami o utworzenie Komitetu Badań nad Polonią ze stałym sekretariatem w Polsce i oddziałami zagranicznymi, opartymi na istniejących instytucjach emigracyjnych. W staraniach tych wiele dopomógł prof. Tadeusz Radzik z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z Lublina, który zorganizował bardzo udane zebranie założycielskie projektowanego komitetu w dniach 21-22 czerwca 1996 roku w swym Instytucie Historii w Lublinie. Na powyższym zebraniu PTNO

reprezentowali: Prezes Towarzystwa prof. Edward Szczepanik, Sekretarz Generalny prof. Zbigniew Gąsiewicz, Redaktor Rocznika prof. Stanisław Portalski, Skarbnik mgr Ludwik Maik i Członek Towarzystwa, mgr Zbigniew Błażyński.

Postanowiono opublikować referaty wygłoszone na tym zebraniu oraz – zamiast proponowanego Komitetu – utworzyć Radę Porozumiewawczą Badań nad Polonią o światowym zasięgu. Zwołanie jej w roku 1997 powierzono Prezesowi PTNO, prof. Radzikowi i ks. prof. Edwardowi Walenderowi z KUL-u.

Program pracy Towarzystwa na najbliższe trzy lata miał obejmować głównie przygotowanie ambitnego dzieła w języku angielskim, zaproponowanego przez prof. Szczepanika pt. „Polish culture and science in the second millennium of Christianity”. Publikacja ta miała się zbiec z 50-leciem PTNO. W pierwszym rzucie projekt ten opracował Prezes prof. Szczepanik z pomocą prof. Jasnowskiego. Obaj pracowali już prawie całkowicie w domu, ale działali i mieli dobre pomysły.

W 1998 roku prof. Szczepanik miał w dalszym ciągu słabości fizyczne, ale okazywał czynność umysłową. Działalność PTNO w tym roku była, można powiedzieć, wielokierunkowa:

1. Regularnym osiągnięciem Towarzystwa było wydanie XXXIX Rocznika PTNO, pod redakcją prof. Stanisława Portalskiego. Rocznik ten zawierał m.in. trzy prace prof. Józefa Jasnowskiego, również trzy prace prof. Stanisława Portalskiego, dwie prof. Edwarda Szczepanika i jedną prof. Zygmunta Makowskiego;
2. Towarzystwo wydało VII tom „Materiałów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1990”, zawierający wybór dokumentów, opracowany przez mgr Andrzeja Suchcitzę, dr Wojciecha Rojka i mgr Ludwika Maikę.
3. W Kraju, Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych (we współpracy z PTNO), opublikowała prace przedstawione na sympozjum pt. „Polacy razem”, m. in. członków Towarzystwa Stanisława Portalskiego, Mieczysława Sas-Skowrońskiego, Włodzimierza Bronitz-Czerechowskiego, Jana Bobrowskiego i Zygmunta Makowskiego.
4. Instytut Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod dyrekcją prof. Tadeusza Radzika wydał Zeszyt 1 „Res Historica”, opatrzony podtytułem „W kręgu zagadnień etnicznych”, gdzie zamieszczone są referaty następujących członków PTNO: Edwarda Szczepanika, Zbigniewa Gąsiewicza, Jana Drewnowskiego, Eugeniusza Kruszewskiego i Stanisława Portalskiego. Referaty te były wygłoszone

- na sesji naukowej „Emigracja-Kraj”, która odbyła się w Uniwersytecie MCS w Lublinie w czerwcu z inicjatywy PTNO.
5. W ramach starań o utworzenie Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią, w czerwcu 1997 roku w Rogach pod Gorzowem Wielkopolskim odbyła się następna konferencja naukowa, na której referaty wygłosili członkowie PTNO: Edward Szczepanik, Zbigniew Gąsiewicz, Stanisław Portalski i Leonidas Kliszewicz. Prof. Edward Szczepanik, Prezes PTNO, został wybrany przewodniczącym tej Rady, a dr Marek Szczerbiński (Gorzów Wielkopolski) – sekretarzem i członkami Zarządu – ks. prof. Edward Walewander (KUL) i prof. Wiesław Hładkiewicz (Zielona Góra). Rada została już zarejestrowana w odpowiednim sądzie w Polsce i jej najbliższe zebranie, poświęcone nauce polskiej na obczyźnie ustalono na 11-12 września 1998 roku w Zielonej Górze.
 6. Program pracy Towarzystwa na następne dwa lata miał obejmować głównie przygotowanie dzieła w języku angielskim „Poland in the second millennium of Christianity” Towarzystwo otrzymało już kilka przyczynków do tego dzieła. Wydatną pomoc w finansowaniu tej wielostronnej działalności okazała, jak w latach ubiegłych, Polonia Aid Foundation Trust.

W następnym roku, ponownie, regularnym osiągnięciem Towarzystwa było wydanie XL Rocznika PTNO pod redakcją (jedenasty raz) prof. Stanisława Portalskiego. Rocznik ten zawiera m. in. dwie prace prof. Józefa Jasnowskiego, dwie prace prof. Stanisława Portalskiego, oraz prace prof. Zbigniewa Gąsiewicza, mgr Andrzeja Suchcitz i artykuł dr inż. Wojciecha Rostafińskiego „W setną rocznicę odkryć Marii Curie-Skłodowskiej”, oraz prace zgłoszone przez autorów z Kraju na milenijne dzieło „Polish cultural and scientific heritage at the dawn of the third Christian millennium”, a mianowicie, dr Alicji Zemanek, dr. Bolesława Orłowskiego i prof. Krzysztofa Tatariewiczza. Ponadto wydano pod tytułem „Polska poza Polską”, zredagowany przez p. Krzysztofa Rowińskiego sprawozdawczy III tom Prac III Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie, odbytego w Londynie w 1995 roku.

Pan Rowiński był również organizatorem sympozjum ku uczczeniu 11 sierpnia 1998 roku stulecia urodzin prof. Karoliny Lanckorońskiej, z referatami członków Towarzystwa: prof. Mieczysława Paszkiewicza, dr Romana Lewickiego oraz dr. Zdzisława Jagodzińskiego. Prof. Paszkiewicz kiedyś uprzednio przypomniał z historii w związku z jego zainteresowaniem polską heraldyką, że przodek Karoliny Lanckorońskiej, Zbigniew z Brzezia, marszałek Królestwa Polskiego, który pod Grunwaldem wchodził w skład

rady wojennej, otrzymał od króla miasto Lanckoronę. Stąd brało się nazwisko dostojnej Jubilatki.

W ramach prac nad zbiorowym dziełem milenijnym Towarzystwa, otrzymano już referaty od 31 autorów z Kraju i z emigracji, które musiały być tłumaczone na angielski, zwłaszcza przyczynki z Polski. Program pracy Towarzystwa na najbliższy rok obejmował głównie wydanie powyższego ambitnego dzieła milenijnego, by publikacja ta zbiegła się z 50-leciem PTNO, 27 stycznia 2000 roku. Takie były plany Zarządu. Wierzone, że się miały spełnić.

Zarząd Krajowej Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią urządził 3-cie sympozjum tej organizacji, tym razem w Zielonej Górze w dniach 11 i 12 września 1998 roku. Konferencja naukowa odbyła się na temat „Nauka polska na obczyźnie. Stan i perspektywy badawcze”. Z ramienia Towarzystwa uczestniczyli w konferencji i wygłosili referaty poniżsi członkowie PTNO:

Prof. Edward Szczepanik „Polskie dziedzictwo kulturowe u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa”; prof. Jerzy Gawenda „Wczoraj, dziś i jutro nauk prawnych na obczyźnie”; prof. Eugeniusz Kruszewski „Polski Instytut Źródłowy w Lund (1945-1972)”; prof. Zbigniew Gąsiewicz „Udział polskich architektów w budownictwie po drugiej wojnie światowej”; prof. Józef Hurwic „Wybitni polscy chemicy na obczyźnie”; prof. Stanisław Portalski „Polski dorobek naukowy w latach II wojny światowej”. Poza wymienionymi prelegentami PTNO w konferencji uczestniczył również i wygłosił referat dr Kazimierz Nowak – „Polski wydział lekarski w Edynburgu”.

W dniach 10-11 listopada 1998 roku Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią zorganizowała w Rogach pod Gorzowem Wielkopolskim sympozjum na temat „Idea niepodległości i suwerenności narodowej w działalności Polaków w Kraju i na obczyźnie (1918-1998)”, na którym Prezes PTNO (poprawiło mu się trochę zdrowie) omówił „Politykę niepodległościową Władz RP na Obczyźnie w latach 1945-1990”.

W 1999 roku Zarząd skoncentrował swoje wysiłki przede wszystkim na przygotowaniu obszernej pracy milenijnej w języku angielskim pt. „The Polish Cultural and Scientific Heritage at the Dawn of the Third Millennium” z akcentem na wkład Polaków do kultury i nauki. Publikacja tego dzieła przewidziana była na lato dwutysięcznego roku, co zbiegało się z 50-leciem PTNO. Sytuacja pod koniec tego roku była taka, że czterech

autorów zalegało jeszcze z nadesłaniem swych prac, w trzech wypadkach prace te były zaawansowane i powinny być nadesłane do końca tego roku. Wszystkie prace nadesłane w języku polskim, prawie zupełnie wszystkie z Kraju, były tłumaczone na angielski przez pana Konrada Brodzińskiego.

V Konferencja Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią odbyła się w Łagowie Wielkopolskim na temat „Polityka zagraniczna Polski w ocenie emigracji”. W ogólnej liczbie 29 referatów, 7 wygłosili autorzy z Anglii, w tym 5 członków PTNO, mianowicie: prof. E. Szczepanik, prof. J. Gawenda, prof. S. Portalski, prof. Z. Szkopiak i dr L. Kliszewicz. Oprócz członków PTNO przybyli z Londynu z referatami prof. J. Cywiński i W. Choroszewski, a redaktorka „Dziennika Polskiego” Katarzyna Bzowska-Budd, brała udział w dyskusji.

8 października, na wspólne zaproszenie Sekretarza Generalnego Towarzystwa, prof. S. Portalskiego i rektora PUNO, prof. Z. Wałaszewskiego na wspólnym posiedzeniu PUNO i PTNO, wykład inauguracyjny wygłosił członek Towarzystwa, noblista, prof. Józef Rotblat. Temat wykładu był: „Moralna odpowiedzialność uczonych w nowym stuleciu”.

Na początku września 1999 roku ukazał się IV tom „Materiałów do dziejów niepodległościowego uchodźstwa” pod redakcją prof. Tomasza Piesakowskiego pt. „Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990”. Na adres Towarzystwa napłynęło kilka listów pochwalnych w związku z tym wydawnictwem. W ten sposób Towarzystwo ukończyło tę pomnikową 8-tomową serię wydawniczą. Opublikowana też została broszura prof. Szczepanika pt. „Polityka niepodległościowa władz RP na Uchodźstwie w latach 1945-1990”.

W 35 Zjeździe Fizyków Polskich w Białymstoku we wrześniu 1999 roku uczestniczyli członkowie PTNO, a mianowicie: prof. J. Rotblat, prof. A. Jonscher i mgr A. Tybulewicz.

W ramach współpracy z Radą Porozumiewawczą Badań nad Polonią, której prof. Szczepanik przewodniczył od początku jej powstania, w maju 1999 roku Towarzystwo gościło w POSKu jej wiceprezesa, prof. Wiesława Hładkiewicza i trzech jej członków z Polski. Przywieźli oni kilka egzemplarzy wydanej przez tę Radę monografii gen. Kazimierza Głabisza, z artykułem członka PTNO, mgr Andrzeja Suchcitz. Zarząd Towarzystwa połączył tę uroczystość z serdecznym podziękowaniem prof. Zbigniewowi Gąsiewiczowi za jego wieloletnią pracę na stanowisku Sekretarza PTNO, które objął po nim prof. Stanisław Portalski.

W 2000 roku PTNO opublikowało tom I (i ostatni) „Prac III Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie” pt. „Zagadnienia ekonomiczne, społeczne i humanistyczne”.

19 lutego 2000 roku było obchodzone uroczyste 60-lecie istnienia PUNO. Sekretarz Generalny Towarzystwa, prof. S. Portalski, wysłał list od Zarządu PTNO do Jego Magnificencji Rektora prof. Z. Wałaszewskiego w związku z Jubileuszem PUNO, podkreślając ścisłą, harmonijną współpracę między obydwojema instytucjami na obczyźnie. 27 stycznia 2000 roku przypadała 50-ta rocznica założenia PTNO. Zarząd PTNO postanowił nie obchodzić osobno 50-lecia istnienia Towarzystwa i zdecydował połączyć to raczej z innym poważnym przedsięwzięciem, a mianowicie publikacją nt. „The Polish cultural and scientific heritage at the dawn of the third millennium”, którego, niestety, nie udało się wydać w roku milenijnym. Praca ta była prawie na ukończeniu. Prawie, ale nie zupełnie. Prezes Towarzystwa, prof. Szczepanik większość swego czasu, ograniczonego chorobą, poświęcał temu dziełu. W biurze się nie pokazywał. W posiedzeniach Zarządu zastępował go, jak mógł, wiceprezes prof. Makowski. Praca nad dziełem postępowała. Projekt okładki tego dzieła został powierzony prof. T. Piesakowskiemu.

W dniach 22-24 września 2000 roku odbył się obchód 60-lecia Stowarzyszenia Techników Polskich w Wielkiej Brytanii. W uroczystości tej było czynnie zaangażowanych kilku członków PTNO, a mianowicie: przewodniczącym Komisji Naukowej obchodu był prof. A. K. Jonscher, prof. S. Portalski wygłosił krótki referat nt. „Technicy polscy na uchodźstwie w liczbach i wykresach”, a prof. Z. Makowski wystawił w specjalnej gablotce opublikowane przez siebie książki i prace naukowe z dziedziny budownictwa przestrzennego.

W dniach 11-12 września tegoż roku odbyła się w miejscowości Kręgiel nad Zalewem Koronowskim w Borach Tucholskich, niedaleko Bydgoszczy, VI Konferencja Naukowa Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią nt. „Polonia wobec wyzwań przyszłości”, nad którą patronat objął Prezes Rady Ministrów, prof. dr hab. inż. Jerzy Buzek. Z Wielkiej Brytanii i Danii wzięło udział w konferencji ośmiu członków PTNO i dwie osoby spoza Towarzystwa. Po komunikacie na temat bieżącej działalności Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią, wygłoszonym przez Sekretarza Rady, prof. Marka Szczerbińskiego, odbyło się wręczenie nagrody „Za osiągnięcia w badaniach polonijnych”, prof. Edwardowi Szczepanikowi za redakcję serii „Materiałów do dziejów polskiego uchodźstwa

niepodległościowego”, tom 1-8, Londyn, 1994-1999 rok i ks. dr. Romanowi Nirowi za całokształt dorobku z podkreśleniem pracy „Catalogue of the Polish American Archives”, vol. 1, „The Central Archives of American Polonia 1996”. Członkowie PTNO wygłosili następujące referaty na poszczególnych sesjach tej konferencji: dr Kazimierz Nowak – „Emigracja, Polonia a wyzwania przyszłości”; prof. Zygmunt Szkopiak – „Organizacje ogólnopolonijne”; dr Leonidas Kliszewicz – „Z rozważań nad przyszłością polonijnego ruchu harcerskiego w świecie”; prof. Stanisław Portalski – „Technicy polscy na uchodźstwie w liczbach i wykresach”; p. Krzysztof Rowiński – „Pokolenie dwóch kultur”; prof. Jerzy Gawenda – „Przyszłość Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie”; prof. Eugeniusz Kruszewski – „Skandynawistyka i nagroda im. Stanisława Sawickiego”.

Prof. M. Paszkiewicz reprezentował PTNO i PUNO na Kongresie Kultury Chrześcijańskiej we wrześniu 2000 roku w Lublinie, a pod koniec tegoż roku miał wykład pt. „Łukasz Weydman i jego zegar” na Sympozjum Biografistyki Polonijnej w Krakowie.

W 2001 roku też nie zdołano jeszcze opublikować milenijnego dzieła. Stale czegoś brakowało. Tłumacz tekstów polskich na język angielski, p. Konrad Brodziński i jego małżonka Maja pracowali nad szlifowaniem referatów poszczególnych autorów 4-tej części książki „The Polish cultural and scientific heritage at the dawn of the third millennium”, a mianowicie:

Komitet redakcyjny pod przewodnictwem prof. Edwarda Szczepanika składał się z następujących członków:

Główny redaktor – prof. Józef Jasnowski;

Sekretarz honorowy i skarbnik – mgr Ludwik Maik;

Redaktorzy poszczególnych części:

Część I – Political and Social History, redaktor mgr Andrzej Suchcitz;

Część II – Humanities and Social Sciences, redaktor prof. Zdzisław Wałaszewski;

Część III – Mathematics, Natural Sciences and Technology, redaktor prof. Stanisław Portalski;

Część IV – Architecture, Arts and Physical Culture, redaktor prof. Mieczysław Paszkiewicz.

Ilustracje – prof. Tomasz Piesakowski.

Z częścią III pan Brodziński („czysty” humanista) miał pewne trudności; do części IV brakowało pewnych opracowań, zagubionych przez śp. prof. Zbigniewa Gąsiewicza. Szukanie, dorabianie, szlifowanie – wszystko zabierało niestety czas.

Sekretarz Generalny, prof. S. Portalski uczestniczył w 2001 roku w dwóch konferencjach międzynarodowych, a mianowicie:

1. W VII Konferencji Naukowej Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią w Gorzowie Wielkopolskim w dniach 7-9 maja 2001 roku, której tematem była „Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie”. Sukcesem tej konferencji było opublikowanie tomu 7-go „Prac naukowych Rady”, zawierającego wszystkie zgłoszone referaty (łącznie 46 referatów). Został on wręczony uczestnikom konferencji. W części przemówień oficjalnych prof. S. Portalski odczytał przemówienie Prezesa Zarządu Rady, prof. E. Szczepanika, który ze względów zdrowotnych nie mógł przybyć na konferencję. W części zasadniczej konferencji przez aklamację powierzono godność Prezesa Honorowego prof. Edwardowi Szczepanikowi, współtwórcy Światowej Rady Badań nad Polonią. Członkowie podziękowali Prezesowi za pięcioletnie kierowanie Radą oraz życzyli odzyskania pełni zdrowia i sił. Pod koniec konferencji odbyło się Walne Zebranie członków. Następnie omówiono i przyjęto przez głosowanie: a) nową nazwę Stowarzyszenia w formie ‘Światowa Rada Badań nad Polonią’; b) wybrano nowy Zarząd Rady. Do nowego Zarządu Światowej Rady Badań nad Polonią wybrano: Prezes – prof. dr Andrzej Targowski, Kalamazoo, USA; Wiceprezesa – prof. dr Wiesław Hładkiewicz, Zielona Góra; prof. dr inż. Stanisław Portalski, Londyn; Sekretarz Generalny – O. prof. dr Eustachy Rakoczy, Częstochowa; Ryszard Ciskowski, Stradford, USA. Prof. Marek Szczerbiński zrezygnował (ze względów rodzinnych) z funkcji sekretarza generalnego Rady, a prof. Szczepanik przekazał przewodnictwo Rady prof. Andrzejowi Targowskiemu. Miał o nim dobrą opinię, podbudowaną (początkowo) przez prof. Marka Szczerbińskiego. W dalszej części Walnego Zebrania podjęto decyzję o przeniesieniu siedziby Światowej Rady do Częstochowy. Miała tam ona znaleźć wsparcie władz Wyższej Szkoły Języków i Ekonomii, które zamierzały przekształcić uczelnię w Uniwersytet Polonijny (afiliowanie PUNO?)
2. W Konferencji Programowej Światowej Rady we wrześniu tegoż roku w Częstochowie, dokąd została przeniesiona jej siedziba przy Akademii Polonijnej, w którą przekształcono Wyższą Szkołę Języków Obcych i Ekonomii. Warto dodać w tym miejscu, że w Akademii tej powstał współpracujący z Radą Międzynarodowy Instytut Polonijny, którego dyrektorem, powołanym przez Rektora APC prof. Andrzeja Kryńskiego, został prof. Marek Szczerbiński.
Na tej konferencji ŚRBNP ogłoszono 6 referatów i załatwiono wiele spraw administracyjnych Rady w związku z jej przeniesieniem ‘pod dach’ Akademii Polonijnej w Częstochowie.

Zebrania Zarządu PTNO w ciągu 2002 roku dotyczyły głównie przygotowywanej do publikacji pracy milenijnej i Rocznika. Rozpatrywano również zaangażowanie członków Zarządu w konferencjach naukowych Światowej Rady Badań nad Polonią. Praca milenijna była zasadniczo gotowa już do druku. Nie były przetłumaczone jeszcze biogramy autorów, nie były gotowe jeszcze wszystkie fotografie i nie było indeksu nazwisk. Prezes nie przewodniczył ani jednemu zebraniu Zarządu (a było ich razem z Walnym Zebraniem 5), ale większość swego czasu, bardzo ograniczonego chorobą, poświęcił temu dziełu. Chciał rezygnować z funkcji Prezesa już kilka razy, ale Sekretarz Generalny, prof. S. Portalski prosił go bardzo, żeby poczekał – o ile mógł – do czasu publikacji tak bardzo wyczekiwanego dzieła. Miało to się odbyć na początku 2003 roku.

PTNO ściśle współpracowało ze Światową Radą Badań nad Polonią. Sekretarz Generalny, prof. S. Portalski i redaktor Rocznika, p. K. Rowiński uczestniczyli w konferencji tej Rady w dniach 23-24 maja 2002 roku w Akademii Polonijnej w Częstochowie nt. „Młodzieżowe organizacje polonijne na progu XXI wieku. Dziedzictwo przeszłości, wyzwanie przyszłości”. Na konferencję tę było zgłoszonych dużo referatów. Pełna ich lista została zamieszczona przez p. K. Rowińskiego w XLIV Roczniku PTNO. Wygłoszono natomiast ich 14.

Autor niniejszej pracy stwierdza z satysfakcją, że ta poważna praca milenijna Towarzystwa w języku angielskim ukazała się w druku pod koniec października 2003 roku i bardzo udana promocja tej książki odbyła się w dniu 22 listopada w POSK-u. Książka jest dziełem zbiorowym 45 autorów, zawiera 738 stron tekstu plus 75 zdjęć, map i ilustracji. Sam indeks ma 40 stron i zawiera przeszło 3 tysiące nazwisk. Komitetowi redakcyjnemu przewodniczył prof. Edward Szczepanik, naczelnym redaktorem był prof. Józef Jasnowski, sekretarzem i skarbnikiem – mgr Ludwik Maik, redaktorami poszczególnych części byli:

mgr Andrzej Suchcitz - Political and Social History;

prof. Zdzisław Wałaszewski - Humanities and Social Sciences;

prof. Stanisław Portalski - Mathematics, Natural Sciences and Technology;

prof. Mieczysław Paszkiewicz - Architecture, Arts and Physical Culture.

PTNO ściśle współpracowało ze Światową Radą Badań nad Polonią i z nowo utworzonym Stowarzyszeniem „Polacy w świecie”, które zorganizował prof. Marek Szczerbiński z Gorzowa Wielkopolskiego (po opuszczeniu ŚRBNP). Zredagował on i wydał dalsze 3 zbiory artykułów: 1. „W służbie Polsce i Emigracji” – zadedykowany prof. Edwardowi Szczepanikowi; 2. „Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie” – poświęcony pamięci Zygmunta Szadkowskiego; 3. „Z dziejów Polski i

Emigracji” – zadedykowany Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Ryszardowi Kaczorowskiemu.

W związku współpracy z ŚRBNP, prof. S. Portalski brał udział w konferencji naukowej nt. „Problematyki dziedzictwa polskiego zagranicą”. Konferencja odbyła się w Częstochowie w dniach 4-6 marca 2003 roku. Ale w związku z trudnościami wyłonionymi w Akademii Polonijnej, ŚRBNP miała się przenieść niedługo z Częstochowy do Bydgoszczy lub Torunia. Prowadzone były rozmowy na ten temat z Rektorem Akademii Bydgoskiej, prof. Adamem Marcinkowskim.

18 października 2004 roku odbyło się sympozjum ŚRBNP nt. „Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych” w Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiej Akademii Bydgoskiej. Uczestniczyłem w tej konferencji. Rektor Akademii Bydgoskiej zgodził się na utworzenie Centrum Informacyjnego Polonii im. Edwarda Szczepanika przy uczelnianej placówce, a mianowicie Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiego, którym kieruje prof. Akademii Bydgoskiej dr Adam Sudół.

Na zebraniu Zarządu PTNO w dniu 28 września 2004 roku postanowiono wydać naszą pracę milenijną pt. „The Polish Cultural and Scientific Heritage at the Dawn of the Third Millennium” w języku polskim. Prowadzona była korespondencja z Uniwersytetem im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, aby to zrobić we współpracy z tą uczelnią. Uniwersytet Toruński, w osobie pro-rektora prof. Zaidlewicza, wykazał zainteresowanie w wydaniu powyższej pracy w języku polskim i PTNO miało nadzieję, że uda się mu w roku następnym ten projekt pracy sfinalizować.

Ponieważ PTNO ściśle współpracuje ze Światową Radą Badań nad Polonią, pojechałem więc znowu na coroczne Walne Zebranie tej Rady, które odbyło się 28 lipca 2005 roku na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Równocześnie brałem udział w obradach w zorganizowanym na tym wydziale IV Kongresie Dialogu i Uniwersalizmu.

Pojechałem również na zaproszenie Prezesa Polskiej Akademii Umiejętności, prof. Andrzeja Białasa, na I Kongres Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie, zorganizowanym przez PAU w Krakowie w dniach 8-11 września 2005 roku. Celem kongresu było:

1. Określenie stanu nauki polskiej za granicą;
2. Nawiązanie wzajemnych kontaktów i wymiana doświadczeń pomiędzy osobami i towarzystwami naukowymi działającymi w różnych krajach;
3. Rozpoczęcie stałej współpracy polonijnych towarzystw naukowych i naukowców polskiego pochodzenia z Polską Akademią Umiejętności w zakresie informacji naukowej, wydawnictw oraz pomocy organizacyjnej.

Obrady miały miejsce w Polskiej Akademii Umiejętności i na Uniwersytecie Jagiellońskim. Nawiązałem kontakty osobiste z Prezesem PAU, prof. Andrzejem Białasem i z Generalnym Sekretarzem PAU, prof. Jerzym Wyrozumskim. Po powrocie do Londynu wysłałem list z ramienia PTNO do prof. Andrzeja Białasa ofiarowując obietnicę współpracy z PAU. W odpowiedzi otrzymałem list zapewniający, że Polska Akademia Umiejętności otwarta jest na wszystkie inicjatywy i w ramach swoich możliwości będzie starała się umacniać więzy z polskimi towarzystwami naukowymi pracującymi poza krajem. Dla PTNO może to być bardzo obiecujące w naszej działalności wydawniczej, zwłaszcza jeśli by z Uniwersytetem Toruńskim nasze negocjacje z wydaniem w języku polskim pracy dzieła „The Polish Cultural and Scientific Heritage at the Dawn of the Third Millennium” okazały się dla nas w impasie. W tej sprawie już od ponad roku mieliśmy korespondencję z UMK w Toruniu. W wyniku jej otrzymaliśmy z tej uczelni sugerowaną umowę, na którą wyraziliśmy zgodę, czekając na ich ostateczną decyzję i podjętą akcję.

W sprawie smutnej muszę wspomnieć, że 2005 roku odeszło z naszego grona trzech członków Zarządu: 6 maja żegnałem w imieniu Towarzystwa na pogrzebie prof. dr Franciszka Karbownika; 17 października był pogrzebie prof. dr inż. Zygmunta Makowskiego. Żegnał zmarłego w imieniu Towarzystwa red. Krzysztof Rowiński; 20 października był pogrzeb w Lewes wieloletniego Prezesa PTNO, prof. dr Edwarda Szczepanika. Żegnał Zmarłego w imieniu Towarzystwa prof. Ryszard Kotaś. Zamiast kwiatów na grób honorowego prezesa Towarzystwo złożyło ofiarę w wysokości £100 na fundusz stypendialny jego imienia w gimnazjum w Suwałkach.

W 2006 roku Zarząd Towarzystwa poświęcał dużo czasu sprawie polskiej edycji „The Polish Cultural and Scientific Heritage at the Dawn of the Third Millennium”. Otrzymano już z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu polski tekst książki – do sprawdzenia i zaakceptowania. Niestety znaleziono w nim wiele niedociągnięć. Po odpowiedniej korekcie – i wskazaniu brakujących części tłumaczenia – materiał na książkę odesłano, mając nadzieję, że w niedługim czasie Towarzystwo otrzyma gratisowe egzemplarze polskiej edycji.

PTNO współpracowało od lat ze Światową Radą Badań nad Polonią. Prezes, prof. S. Portalski był wiceprezesem w Zarządzie tej organizacji od jej założenia w latach dziewięćdziesiątych przez jego poprzednika śp. prof. Edwarda Szczepanika. Pojechał więc razem z p. K. Rowińskim, redaktorem Rocznika, na coroczne Walne Zebranie tej Rady, które odbyło się w hotelu

„Wojciech” w Augustowie 16 września 2006 roku. Równocześnie brał udział w posiedzeniu zorganizowanym przez Radę w Suwałkach, głównie dla uczczenia pamięci prof. Edwarda Szczepanika w pierwszą rocznicę jego śmierci, gdzie wygłosił o nim wspomnienie, o jego życiu i działalności jako naukowcu i polityku.

Warto tu dodać, że od pewnego czasu Zarząd PTNO starał się unowocześnić „oblicze” Towarzystwa. Załatwił więc dla niego stronę internetową: www.ptno.org.uk. Strona internetowa już była, ale wydania milenijnej książki w języku polskim przez sekcję wydawniczą UMK w Toruniu jeszcze w 2007 roku nie było z powodu niedociągnięć wydawców. W maju tegoż roku Prezes, prof. S. Portalski rozmawiał telefonicznie z prof. Andrzejem Tretynem, prorektorem UMK, który obiecał – na „słowo honoru” – że książka ukaże się przed końcem września 2007 roku. Minął wrzesień i postępów w tej sprawie nie było żadnych. Pod koniec roku Sekretarz Generalny, prof. R. Kotaś interweniował przez swego znajomego prof. Sławomira Sojaka z UMK i Towarzystwo ponownie dostało obietnicę, że książka ukaże się w bardzo bliskiej przyszłości.

Jako wiceprezes Światowej Rady Badań nad Polonią, prof. S. Portalski pojechał w 2007 roku na Międzynarodową Konferencję Naukową, zorganizowaną przez tę organizację pt. „Dziedzictwo Polaków na Wschodzie i ich związki z Macierzą”, która odbyła się w Warszawie w Łazienkach Królewskich w dniach 22-24 czerwca. Sam był przez prawie dwa lata na „ziemi niehumanitarnej” w czasie ostatniej wojny, więc był bardzo zainteresowany przebiegiem tej konferencji. Były dyskutowane nie tylko społeczno-polityczne i historyczne aspekty życia Polaków na Wschodzie, ale także aspekty narodowe, kulturalne, instytucje polskie, kościół, język, tradycje. Prof. Andrzej Targowski zrezygnował z prezesury ŚRBNP z powodu innych poważnych zobowiązań, został wybrany na prezesa Światowej Organizacji Informatyki i funkcję tę objął mgr Wiesław Gołębiowski ze Stanów Zjednoczonych.

Autor może tu dodać, że dziennikarz płocki Leszek Skierski zainteresował się działalnością autora w PTNO i gdzie indziej i odbył z nim szereg spotkań w czasie letnich wakacji w Polsce, z czego powstała książka pt. „Wspomnienia Jagiellończyka”, która wyszła w druku w maju 2007 roku. Promocja jej odbyła się najpierw w Płocku 5 maja, a następnie w Londynie, zorganizowana przez Zarząd PTNO 2 czerwca 2007 roku.

Będąc w Polsce autor wygłosił wykład na specjalne zaproszenie, w płockim Towarzystwie Naukowym na temat „Polskie Szkolnictwo Wyższe na Zachodzie po II wojnie światowej”. Referat ten został następnie

wydrukowany w piśmie „Edukacja Otwarta” Wyższej Szkoły im. Pawła Włodkowica w Płocku. Autor napisał również artykuł pt. „Tajemnice Enigmy” do kwartalnika Towarzystwa Naukowego Płockiego, który ukazał się w drugim numerze 2007 roku.

W roku 2008 książka milenijna w języku polskim też się nie ukazała. W czasie letniego pobytu w Polsce starałem się skontaktować z kierownikiem Wydziału Wydawniczego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, p. Miłosławem Strzyżewskim w sprawie wydania naszego dzieła. Niestety był na 6-cio tygodniowym urlopie poza Toruniem. Udało mi się mieć tylko długą rozmowę telefoniczną z jego sekretarką, panią Mirosławą Buczyńską, która starała się z żalem wyjaśnić wielkie opóźnienie (tłumacząc, że to zasadniczo wina byłej kierowniczkii Wydziału, p. Kwiatkowskiej) wydania polskiej wersji tej książki, przyręczonej na wrzesień 2007 roku mnie osobiście przez wice rektora UMK, b. kierownika wydziału wydawniczego tegoż uniwersytetu, prof. Andrzeja Tretyna. Pani Buczyńska przyrzekała w imieniu pana Strzyżewskiego, że książka powinna ukazać się w najbliższym czasie, najpóźniej wiosną 2009 roku. Chciałbym doczekać się tej chwili, bo to była moja inicjatywa w chwili objęcia prezesury Towarzystwa.

W tej sprawie dzięki swojej interwencji Generalny Sekretarz PTNO, prof. R. Kotaś, otrzymał od prof. Andrzeja Tretyna, prorektora ds. Nauki i Współpracy z zagranicą UMK list, iż w związku z „nieprzewidywanymi trudnościami i wydawaniu prac z poprzednich lat (a nasza była przyrzeczona na najpierwszy rzut, przyp. S.P.), publikacja, o której pan profesor wspomina, musiała zostać osadzona w innym terminie i jest w trakcie przygotowania do druku”. I co było dla PTNO zaskakujące, to koniec listu, że „Priorytetem Wydawnictwa Naukowego jest przede wszystkim wspieranie pracowników naukowych UMK pod względem wydawniczym. Proszę zatem o cierpliwość i wstrzymanie się od błędnych osądów”. Dla PTNO to znaczyło: myślcie, co chcecie o „słowo honoru”, ale nic nie mówcie na ten temat. Zapłaciliście za wydanie polskiej wersji, więc poczekajcie cierpliwie na wynik. Więc czekamy, czekamy....

Jako Prezes PTNO już od pięciu lat, zdecydowałem się, pod koniec września 2008 roku ‘napisać’ książkowy zarys historii naszego Towarzystwa. Już się do tego zabrałem. Mam dostęp do archiwalnego źródła w posiadaniu Towarzystwa i wszystkich Roczników w Bibliotece POSK-u. A jest ich już 50. Ostatni numer jubileuszowy. Tak o nim pisze ks. dr Roman Nir: „Jubileuszowy 50-ty Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie jest wielkim wydarzeniem naukowym dla wolnej i rzetelnej nauki polskiej. W mrokach stalinizmu i zniewolonego ojczystego Kraju, Polski w latach komunizmu, był Rocznikiem Naukowym, na łamach

którego publikowali naukowcy znajdujący się na obczyźnie. Naukowcy posiadali Rocznik, gdzie drukowali rzetelne artykuły i monografie bez narzutu, tzw. ideologii marksistowskiej, szczególnie w odniesieniu do nauk humanistycznych, politycznych i historycznych. 50 Roczników to wielkie dzieło i duma naukowców, których badania nigdy nie były drukowane w komunistycznej Polsce. Rocznik był objęty debitem cenzorów komunistycznych, a nawet cytowanie artykułów z Rocznika cenzura z wielką dokładnością skreślała. Tak komuniści bali się Rocznika. Środowisko polonijne szczególnie z Krakowa, Lublina (UMCS) i Warszawy unikali jak ognia drukowanych prac polskich socjologów, politologów, historyków, ukazujących się w Londynie. A dzisiaj ci sami chętnie wybierają drogę do Anglii czy Stanów Zjednoczonych. Rocznik i jego prace naukowe mają bezcenne znaczenie dla korygowania prac pisanych z marksistowskiego punktu widzenia. Naukowcy na obczyźnie pozostawili monumentalny pomnik nie z marmuru czy brązu, ale prawdziwej, rzetelnej i obiektywnej myśli i wysiłku badawczego. Życzę następnych 50-ciu tomów Rocznika”. Podpisano: ks. prof. dr Roman Nir, Dyrektor Centralnego Archiwum Polonii Orchard Lake, USA, 26 kwietnia 2008 roku.

Jak nieraz pisał w swoich „przedmowach” do Rocznika prof. Szczepanik: „Przyszłość PTNO zależy głównie od kontynuowania twórczej wizji jego założycieli przez obecnych członków”. Nie mamy ich mało, więc przyszłość PTNO powinna być zapewniona.